

REGNBÅGSFAMILJER I FÖRSKOLAN SYNS DE?

Grundnivå
Pedagogiskt arbete

Karin Bengtsson
Hanna Davidsson

2020-FÖRSK-G57

HÖGSKOLAN I BORÅS

Program: Förskolläraryrket

Svensk titel: Regnbågsfamiljer i förskolan – Syns de?

Engelsk titel: Rainbow families in preschool – Are they visible?

Utgivningsår: 2020

Författare: Karin Bengtsson & Hanna Davidsson

Handledare: Märtha Pastorek Gripson

Examinator: Kajsa Paulsson

Nyckelord: hbtq, regnbågsfamilj, heteronormativitet, inkludering, förskola, normer, mångfald

---

Sammanfattning

Syftet med denna studie är att synliggöra hur pedagogerna i förskolan beskriver att de arbetar med hbtq-relaterade frågor i barngruppen för att möta läroplanens krav på inkluderande arbetsmetoder. De frågeställningar som valts ut för att besvara studiens syfte är: Hur beskriver pedagogerna sina strategier i förskolan för att utmana heteronormativiteten? Vilka utmaningar och möjligheter kan uppstå i utbildningen med att inkludera alla familjer och barn i samhället, ur ett hbtq perspektiv?

Studien presenterar en tillbakablick på hur hbtq personers förutsättningar och livsvillkor förändrats över tid. I tidigare forskning framgår det hur somliga pedagoger saknar intresse i att vilja lära sig mer om hbtq relaterade frågor. Merparten av pedagogerna framhäver hur de är positiva till hbtq familjer och mångfald i utbildningen men de har svårigheter att arbeta inkluderande med ämnet i barngruppen.

Studien presenterar och diskuterar teorier i relation till ämnet. Med ett avstamp i Foucaults teorier om makt med avslut i queer teorin samt en närmre diskussion av heteronormativiteten.

Underlaget till studiens resultat och diskussion har inhämtats genom en kvalitativ metod i form av semistrukturerade intervjuer. Intervjuerna har utförts på 6 olika förskolor och är belägna på landet och centralt i en stad. Analysen av det empiriska materialet har bearbetats med diskursanalytiska influenser.

Resultatet av studien visade att pedagogerna såg deras förhållningssätt som avgörande, för att skapa en utbildning som är inkluderande för alla familjer. Oberoende av detta förhållningssätt framgår det i resultatet att somliga pedagoger i studien inte ser regnbågsfamiljer som ett naturligt och relevant ämne att lyfta i förskolan. Deras argument är att de under studiens gång inte har några regnbågsbarn på sin förskola. Vidare visar resultatet att pedagogerna är präglade både medvetet och omedvetet av den heteronorm som styr samhället och hur den påverkar dem i deras arbete.

Gemensamt för samtliga pedagoger var dock att studien medförde en nyfikenhet och medvetenhet kring hur de vill fortsätta arbetet i att synliggöra regnbågsfamiljer i förskolan.

Innehållsförteckning

INLEDNING	4
SYFTE	4
FRÅGESTÄLLNINGAR	4
BAKGRUND	5
BEGREPPSFÖRKLARING	5
HBTQ UR ETT HISTORISKT PERSPEKTIV.	6
TIDIGARE FORSKNING	7
<i>Regnbågsbarnens upplevelser i skolan</i>	7
<i>Yrkesverksamma lärares föreställningar om regnbågsfamiljer i förskolan och skolan</i>	8
<i>Bekvämlighet och okunskap- från policy till praktik</i>	9
<i>Sammanfattning av tidigare forskning</i>	10
STYRDOKUMENT OCH LAGAR I FÖRSKOLAN	11
LPFÖ 98 REV. 2016 GENTEMOT LPFÖ REV. 18 SAMT EN REDOGÖRELSE FÖR VIKTIGA MÅL I LPFÖ 18.....	11
DISKRIMINERINGSGRUNDERNA, MYNDIGHETER OCH STYRDOKUMENT I RELATION TILL FÖRSKOLAN	11
TEORETISK UTGÅNGSPUNKT	12
FOUCAULTS MAKTEORI	12
QUEERTEORIN.....	12
HETERONORMATIVITET.....	13
METOD	14
URVAL OCH AVGRÄNSNINGAR.....	15
GENOMFÖRANDE	15
<i>Trovärdighet</i>	16
<i>Forskningsetik</i>	17
ANALYS/BEARBETNING MED DISKURSANALYTISKA INFLUENSER	17
RESULTAT	18
PEDAGOGERNAS FÖRHÅLLNINGSSÄTT OCH STRATEGIER I ARBETSLAGET	18
INKLUDERING OCH INFLYTANDE HOS BARN OCH DERAS FAMILJER I FÖRSKOLAN	19
LEKENS BETYDELSE.....	20
BARNLITTERATUR	21
ALLAS LIKA VÄRDE / OLIKA ÄR BRA	22
MÖJLIGHETER OCH/ELLER UTMANINGAR	23
NYA TANKAR OCH IDÉER SOM VÄCKTS HOS PEDAGOGERNA	25
SAMMANFATTNING AV RESULTAT.....	25
DISKUSSION	26
STRATEGIER FÖR ATT INKLUDERA OCH SYNLIGGÖRA REGNBÅGSFAMILJER.....	26
UTMANINGAR OCH KONSEKVENSER MED ATT HETERONORMATIVITETEN PRÄGLAR UTBILDNINGEN	28
METODDISKUSSION	29
DIDAKTISKA KONSEKVENSER FÖR YRKESPROFESSIONEN	31
FORTSATT FORSKNING	32
REFERENSER	33
BILAGA 1	36
BILAGA 2	37
BILAGA 3	38
BILAGA 4	39

Inledning

“Imorgon ska My börja på vår förskola. Och vet ni vad: hon har en mamma och en pappa! Och de bor ihop, tillsammans med My i samma hus. Men det är precis lika bra som att ha det som ni har det!” (Salmson & Ivarsson 2015, s. 161).

Ovanstående citat är skrivet ur ett normkritiskt perspektiv för att visa på att en traditionell kärnfamilj inte ska utgöra normen. Salmson och Ivarsson (2015, ss.160–163) beskriver hur mamma-pappa-barnnormen fortfarande råder i samhället trots att så många som en tredjedel av alla barn lever i en annan familjekonstellation än den klassiska heterosexuella familjen. Ämnet är aktuellt då vi lever i ett samhälle där heteronormativiteten fortfarande råder i de flesta förskolor/familjer. En familj kan se ut på många olika sätt och det finns i dag flera olika begrepp i relation till dessa familjer. Barn kan växa upp tillsammans med en förälder, två pappor, en farmor, barn kan växa upp i fosterhem och tillsammans med en mamma och en pappa, variationerna är oändliga. Vi har aktivt valt att avgränsa oss i att undersöka hbtq- familjer eller regnbågsfamiljer som det även kallas för, i relation till förskolan. Av egen erfarenhet anser vi att arbetet med att synliggöra familjer som utmanar heteronormen glöms bort i undervisningen i förskolan.

Vi har under vår VFU, hört flera pedagoger nämna anledningen ”vi har inga hbtq- familjer hos oss därav är det inte ett naturligt ämne som vi arbetar med”. Anledningen tror vi kan bero på en osäkerhet och en kunskapsbrist hos pedagogerna kring hur ämnet kan lyftas i barngruppen. Enligt tidigare forskning är pedagogers förhållningssätt kring att arbeta med hbtq-familjer positivt, men många ser en svårighet i att arbeta inkluderande med det. Yrkesverksamma inom förskolan påpekar att exkluderingen av hbtq-familjer oftast sker omedvetet då heteronormativiteten präglar samhället (Hedge, Everett, Parker-White & Deese 2013, s. 972).

Vi tar stöd och motiverar vårt val av undersökningsområde i den reviderade *Läroplan för förskolan* (Lpfö 18, 2018 ss. 5–6). Där framhävs vikten av människors förmåga av att leva med och förstå de värden som ligger i en kulturell mångfald, vilket förutom etnisk tillhörighet även innefattar hbtq- familjer. Förskolan är en social mötesplats där barn och vuxna tillsammans får kännedom om olika levnadsförhållanden och hur olika kulturer kan bidra till en ökad förståelse av andra människors värderingar. Då Lpfö (Lpfö 18, 2018) samt skolverkets allmänna råd (Skolverket 2019) är två av våra främsta styrdokument och vi förskollärare har mål att sträva efter, därför ser vi vårt valda undersökningsområde som aktuellt. Vi tar stöd i barnkonventionen som lagstiftas i Sverige från och med januari 2020, ”Alla barn är lika mycket värda och har samma rättigheter. Ingen får diskrimineras” (Barnkonventionen 2009)

Syfte

Syftet är att synliggöra hur pedagogerna i förskolan beskriver att de arbetar med hbtq relaterade frågor i barngruppen för att möta läroplanens krav på inkluderande arbetsmetoder.

Frågeställningar

- Hur beskriver pedagogerna sina strategier i förskolan för att utmana heteronormativiteten?
- Vilka utmaningar och möjligheter kan uppstå i utbildningen med att inkludera alla familjer och barn i samhället, ur ett hbtq perspektiv?

Bakgrund

Under rubriken presenteras bakgrundsfakta och begrepp som är väsentliga för att få en djupare förståelse för ämnet som undersöks i studien.

En historisk tillbakablick från 1860 fram till 2000-talet och år som har varit betydelsefulla för framväxten och acceptansen för hbtq personer, vilket påverkar dagens barn i förskolan genom den utbildning som ges. Tidigare forskning som redogör för varför det behövs mer kunskap i förskolan för att inkludera alla familjer. Styrdokument presenteras och en jämförelse synliggörs i och med revideringen av Läroplan, där tydligare fokus ligger på utbildning.

Begreppsförklaring

I studien används olika begrepp kontinuerligt, därav är det väsentligt med en tydlig presentation av dessa begrepp för att förstå deras innebörd och studien som helhet.

Hbtq - Är ett paraplybegrepp där varje bokstav har en egen förklaring. H står för homosexuell och B står för bisexuell och handlar om en persons sexuella läggning, vem man attraheras av och blir kär i. En homosexuell person attraheras av en person av samma kön, medan en bisexuell person kan attraheras av båda könen. T:et står för transsexuell och hur en person definierar och uttrycker sitt kön. Q står för Queer och står för både sexuell läggning, relationer och könsidentitet men kan även användas som uttryck för ett kritiskt förhållningssätt gentemot de rådande normer som finns. (RFSL 2019).

Regnbågsfamiljer – är ett begrepp som belyser hbtq-personer med barn (RFSU 2017).

Heteronormativitet - Kan definieras som det system av normer som påverkar vår förståelse för kön och sexualitet. Heteronormen utgår ifrån att en människa är antingen tjej/kvinna eller kille/man. Samhället och individen förväntar sig att tjejer/kvinnor är feminina och killar/män är maskulina samt att kvinnor och män är attraherade av varandra (RFSL 2019).

Normkritik handlar om att ifrågasätta det som anses “normalt”. Att arbeta utifrån ett normkritiskt perspektiv innebär att arbeta för att skapa mer jämlikhet i samhället. Vid ett normkritiskt arbetssätt brukar man genomgå tre steg (RFSL 2019).

- Synliggöra och ifrågasätta normer
- Synliggöra fördelar för den som följer normen
- Granska egen position

Hbtq ur ett historiskt perspektiv.

Viktiga milstolpar inom hbtq historia presenteras från att RFSU bildades på 1930-talet till det ansvar som verksamma pedagoger har för att inkludera alla barn och familjer i utbildningen. Den historiska tillbakablicken görs för att få en förståelse för hbtq personers utsatthet och hur de påverkas av sin könstillhörighet och/eller sexuell läggning. Detta har även betydelse för de barn som har växt upp under en tid då homosexualitet var straffbart men även för de barn som idag ingår i utbildningen där det saknas kunskap om hbtq relaterade frågor.

Elise Ottesen-Jensen bildade 1933 RFSU, Riksförbundet för sexuell upplysning och synen på homosexualitet började genomgå en förändring, 1944 avkriminaliserades sexuella handlingar mellan samkönade vuxna. År 1950 bildades RFSL, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande av bland annat Allan Hellman (Malmquist, Hanner och Lundberg 2017, ss. 22–23). En forskare som hade stor påverkan på synen kring hbtq personer var Richard Green vars studier utfördes på barn till homosexuella och transpersoner, vilket visade att dessa barn inte skiljer sig från barn till heterosexuella (Malmquist, Hanner och Lundberg, 2017 ss. 24–25). Stonewallupproret i New York 1969 kom att ha en stor betydelse för hbtq personer under 1970-talet. Hbtq personer gjorde motstånd mot polisernas trakasserier vilket senare resulterade i att gaypolitiska rörelser bildades och spreds över västvärlden (RFSL 2019). Trots att det var 50 år sedan händelsen i New York är det vardag för många hbtq personer och ungdomar även i dag. Jällhage (2016) beskriver hur svenska barn och ungdomar blir trakasserade i skolan för sin könstillhörighet och sexuella läggning. ”Folk kallar mig saker som äcklig böj, att jag är äcklig och att jag är konstig. Folk tvångskonar mig i skolan, både lärare och elever” (Jällhage 2016). Onsjö (2017, s. 212) diskuterar vikten av att de vuxna i skolan/förskolan ska agera som förebilder och ha kunskap om hbtq-relaterade begrepp för att skapa en lärandemiljö där alla barn känner sig trygga oavsett sexuell läggning och könsidentitet.

För transpersoner skedde en stor förändring år 1972. Sverige blev det första landet i världen som införde en lag som möjliggjorde ett juridiskt könsbyte (Malmquist, Hanner & Lundberg 2017, s. 26). År 1979 ströks homosexualitet ur Socialstyrelsens sjukdomsklassifikation efter att ett flertal aktivister sjukanmälde sig till försäkringskassan (Socialstyrelsen 2019). Begreppet queer och queerteorin växte fram under mitten av 1990-talet. Teorin grundar sig i Michel Foucaults forskning om hetero- och homosexualitetens socialt konstruerade aspekter. Heteronormativiteten ifrågasattes mer och forskare började ifrågasätta varför heterosexualiteten ska ligga till grund för hur människor ska förväntas leva, och vilka konsekvenser det kan få för de människor som kringgår den normen. (Ambjörnsson 2016, s.33).

Sedan 2003 tillåts samkönade par att ansöka om adoption, och år 2005 fick lesbiska par tillgång till assisterad befruktning genom donerad sperma. 2009 ändrades lagstiftningen och ogifta personer oavsett kön kan ingå äktenskap med varandra. 2013 avskaffades tvångssterilisering av transpersoner som genomgått en könskorrigering i Sverige (RFSL 2017). För att inkludera alla barn och familjer i utbildningen behöver förskollärare och pedagoger förbereda sig genom att få ökad kunskap om olika familjekonstellationer. Alla som verkar inom förskolan ska aktivt arbeta för människors lika värde. Inget barn i förskolan ska bli utsatt för diskriminering på grund av kön eller sexuell läggning hos barnet eller annan anhörig till barnet (Lpfö 2018 s. 5). I svensk skola och förskola finns lag på att en plan mot kränkande behandling ska upprättas och följas årligen (Skolverket 2019). Trots det vittnar barn och ungdomar att de blir trakasserade i skolmiljö och de vuxna verkar inte agera (Nordén 2018, ss. 143–144). Genom att utmana de samhällsstrukturer och normer som begränsar folkgrupper kan förutsättningarna och livsvillkoren för dessa människor ändras och världen kan bli mer accepterande (Malmquist, Hanner & Lundberg 2017).

Tidigare forskning

En presentation av tidigare forskning redogörs utifrån vetenskapliga artiklar och avhandlingar. Uppagningsområde är USA, Australien och Sverige, och artiklarna och avhandlingarna är utgivna och publicerade mellan 2011–2018. Till följd av de olika infallsvinklar som artiklarna och avhandlingarna belyser har dessa utmynnat i följande tre underrubriker.

- Regnbågsbarnens upplevelser i skolan
- Yrkesverksamma lärares föreställningar om regnbågsfamiljer i förskolan och skolan
- Bekvämlighetsnivån kring arbetet med hbtq frågor begränsas av den okunskap som råder.

Avslutningsvis presenteras en sammanfattning av tidigare forskning där viktiga delar återigen lyfts fram.

Regnbågsbarnens upplevelser i skolan

Frantz Bentley och Souto-Manning (2016, ss. 197–198) har i sin studie haft ett förskollärarperspektiv, den bygger på högläsning med förskolebarn. En av forskarna i studien är förskollärare som läst tillsammans med barnen, syftet är att undersöka hur barnen förstår och upplever bokens innehåll. Handlingen i boken följer en prins som blir kär i en pojke. Det uppstår en problematik i boken då prinsens mamma vill att han ska gifta sig med en prinsessa. Forskarna har använt en kvalitativ metod, genom högläsning samt diskussion i barngruppen har viktiga livsfrågor problematiserats och synliggjorts så som äktenskap mellan olika människor och alla människors olikheter. Vidare beskriver Frantz Bentley och Souto-Manning hur man behöver vara en kritisk läsare för att tillsammans med barnen kunna diskutera och problematisera. De poängterar även vikten av att vara bekväm med att vara oförberedd på de frågor som kan uppkomma vid diskussioner tillsammans med barnen. ”Critical teachers ‘understand that even as they teach, they will also be taught; even as they help others develop, they will themselves change and grow’” (Frantz Bentley & Souto-Manning 2016, s. 197). Forskarna ansåg att högläsningen gav ett positivt utslag då alla barn var nyfikna och intresserade av bokens innehåll. Vid diskussionerna efter högläsningen upplevde inte barnen samkönade äktenskap som problematiskt utan deras fokus skiftade till funderingar som, hur gammal man behöver vara för att gifta sig och vikten av att be om lov innan man gifter sig. Forskarna poängterar hur viktigt det är att pedagogerna i förskolan ger barn dessa upplevelser för att kunna lyfta olikheter och mångfald (Frantz Bentley & Souto-Manning 2016, ss. 197–198).

En annan forskare som undersökt regnbågsbarn i skolväsendet är Nordén (2018, s.16) vars avhandling är en intervjustudie med 28 personer. Vid intervjutillfället var respondenterna 15–37 år gamla, de delar erfarenheten av att växa upp i en familj med homo, bi eller transföräldrar i Sverige. Syftet med studien är att få en djupare förståelse och bilda en uppfattning av de erfarenheter dessa barn har från familj, utbildning och fritid i förhållande till deras familjeförhållande. Studien centreras kring vad Nordén (2018, ss. 16–17) kallar för den första generationens regnbågsbarn, de som är födda innan 2003. Dessa barn som växte upp innan det fanns ett statligt erkännande, adoption blev legaliserat 2003 och 2005 fick lesbiska par möjlighet att göra insemination. Fokus i avhandlingen ligger på regnbågsbarnens berättelser, de villkor de hade att förhålla sig till under sin uppväxt samt hur de på grund av sina familjebakgrunder utvecklade normkritiska erfarenheter som andra barn inte har. Vidare problematiserar Nordén (2018, ss. 119–120) situationer som uppstår i skolmiljön där regnbågsbarn förväntas presentera och berätta om sina familjekonstellationer. I det insamlade intervjumaterialet framgår det att många av regnbågsbarnen använt sig av inövade standardfraser för att beskriva sin familj då den inte faller sig inom ramen för den

heteronormativa kärnfamiljen. Ivar 23 år anser inte att han behöver försvara sin familjesituation utan förklarar det som följande:

”Nej men pappa, han kände att han inte klarade att bo med mamma utan han ville bo med en kille istället” och det är inte mycket mer med det, utan det är bara (paus) jag tror att det har blivit nå grej också att jag har eftersom jag har vuxit upp med det här och som såhär, såhär inga fördomar och har otroligt lätt för att liksom bara, nämen säga som det är och bara go with it liksom. (...) Lugnt. Jaja, det har inte varit någonting alls utan det har väl vart någon liksom såhär fråga om det men har man bara ”Jaha” så är det inget mer med det utan det ba ... nå otroligt liksom såhär (paus) nå, jag har haft, jag vet inte, jag har försökt tänka lite runt det här med fördomar och grejer men har aldrig råkat ut för något sådant.”

(Nordén 2018, s.120)

Ytterligare lyfter Nordén (2018, ss.123–124) andra situationer som respondenterna upplevt i skolan, där lärare och elever präglas av heteronormen och utgår från att inga av eleverna i klassen lever i en homosexuell familj. Siri 35 år *”På samhällslektionerna vet jag att det var ett jävla ... Varenda gång vi skulle ha diskussion i samhällsklasserna så hamnade vi i – ska homosexuella verkligen få ha barn?! (skratt). Varenda gång!”* (Nordén 2018, s.123). På grund av att läraren i denna situation inte besitter kunskap om dess elevers familjekonstellationer samt är impregnerad av heterosexualiserade normer riskerar regnbågsbarnen att bli exkluderade (Nordén 2018, ss.123–124).

En delstudie av Gustavson och Schmitt (2011, ss.11–12) baseras på intervjuer med barn och regnbågsföräldrar samt lärare i svenska skolväsendet. Syftet med studien var att undersöka hur barn och unga med hbtq/regnbågsfamiljer upplever skolan och hur de anser att heteronormativiteten framställs och synliggörs. Flera ungdomar i studien berättar om den homofobi som existerar i skolan och hur den har påverkat deras vänners situation i att komma ut som lesbisk, homosexuell och bisexuell (Gustavson & Schmitt 2011, s. 22). Nordén (2018, ss. 186–187) betonar att det är viktigt att skolväsendet tidigt introducerar olikheter i utbildningen då barn i tidig ålder skapar sig en uppfattning om värderingar. Genom att vid tidig ålder diskutera normer och värderingar i barngruppen förebygger pedagoger heteronormativiteten som existerar i förskolan och skolan och motarbetar den homofobi som kan uppstå i skolväsendet. Gustavson och Schmitts (2011, s. 23) lyfter även positiva aspekter som synliggjorts under studien. Flera av barnen och ungdomarna framhäver i sina intervjuer en stolthet över sin regnbågsfamilj och föräldrar och att de inte ser några problem i att bryta mot normen. Deras intresse för att berätta om sina familjer och erfarenheter utan problem kan tolkas som en reflektion av deras lojalitet till sina föräldrar (Gustavson & Schmitt 2011, s. 23).

[Yrkesverksamma lärares föreställningar om regnbågsfamiljer i förskolan och skolan](#)

Kitner-Duffy, Vardell, Lower & Cassidys (2012, s. 210) studie är gjord på ett universitet, där forskarna har deltagit i en kurs tillsammans med blivande förskollärarstudenter. Kursen behandlar ämnet hbtq och hur förskollärare kan arbeta med det i verksamheten. Forskarnas syfte är att undersöka fortlöpande hur studenternas syn, kunskap och inställning förändras under kursens gång. Kitner-Duffy, Vardell, Lower & Cassidy (2012, ss. 214–216) använde sig av intervjuer och enkäter vid introduktion, mitt och slutet av kursen samt deltagande observation under kursens gång. Detta gjordes för att kartlägga förändringen i studenternas tankar, åsikter och förhållningssätt i att arbeta inkluderande med hbtq familjer. Två av forskarna identifierade sig som lesbiska och två identifierade sig som heterosexuella. Studenterna såg det som en positiv faktor då de kunde relatera till de olika sexuella läggningarna. Kursen behandlar vikten av att vara en god förebild, både mot kollegor, barn och vårdnadshavare. Att i sin yrkesroll vara

öppen för förändringar både i tanken och i praktiken. ”Students were asked to examine their beliefs and practices about LGBT familis (be changed) and were called on to be allies with LGBT individuals who are often invisible and treated unjutsly in many arenas of life (be changers)” (Kitner-Duffy, Vardell, Lower & Cassidys 2012, s. 209). Resultatet blev att flertalet studenter fick ett mer positivt synsätt på hbtq familjer och de ansåg sig ha fått nya verktyg att använda sig av i sin kommande yrkesroll. I de avslutande intervjuerna såg forskarna/författarna en markant förändring hos studenterna i deras förmåga att skilja yrkesprofessionen från privatlivet. Exempelvis berättade flera av kursdeltagarna att de trots sina personliga åsikter om hbtq familjer kunde förhålla sig professionella i sitt arbete och inte låta sina egna värderingar påverka undervisningen (Kitner-Duffy, Vardell, Lower & Cassidy 2012, ss. 218–219).

En omfattande enkätundersökning genomfördes av Hedge, Everett, Parker-White och Deese (2013, ss. 967–968) på 20 kommunala och 20 privata förskolor i North Carolina, USA. Studiens syfte var att undersöka förskollärarnas attityd i förhållande till homosexualitet, deras bekvämlighetsnivå med att arbeta med samkönade föräldrar och deras barn samt hur de arbetar med ämnet i barngruppen. Enkätundersökningen delades upp i två delar med olika frågor, svarsalternativen delades in i en skala från 1–4. Frågorna hanterade ovanstående aspekter samt även en kort kartläggning över deltagarna så som ålder, sexuell läggning samt yrkesverksamma år. När empirin granskats kunde forskarna urskilja att respondenternas svar skiljde sig åt i vissa delar. Inställning och attityd i att arbeta inkluderande med hbtq familjer framställdes som positivt men flera av respondenterna upplevde svårigheter att verkställa det i praktiken. Somliga respondenter angav i sina svar att de hade en positiv inställning till hbtq men att de inte kände sig bekväma i ämnet (Hedge, Everett, Parker-White & Deese 2013, ss. 971–972). De lärare som Gustavson och Schmitt (2011, s. 30) intervjuat i sin studie beskriver att det saknas läroböcker inom ämnet normbrytande familjer vilket innebär att de själva måste anpassa det befintliga arbetsmaterialet. Lärarna beskriver svårigheten i att lyfta olikheter i barngrupp utan att peka ut någon som annorlunda. Genom att ha en struktur i undervisningen som är normativ synliggörs det svårigheter att skilja mellan likhet och jämlikhet. Definitionen av jämlikhet framställs genom allas lika värde medan likhet betyder att alla ska vara likadana. Hedge, Everett, Parker-White och Deeses (2013, s. 964) resultat visade att majoriteten av förskollärarna hade en positiv inställning till ämnet vilket forskarna blev positivt överraskade av, då väljare i delstaten nyligen stöttade ett förslag på att förbjuda äktenskap mellan samkönade par. Forskarna diskuterar om det kan bero på att de flesta respondenterna i undersökningen var utbildade kvinnor och troligtvis den grupp som är mest toleranta till samkönade familjer.

Bekvämlighet och okunskap- från policy till praktik

Cloughessy och Waniganayake (2013, s. 1267) analyserar och sammanställer tidigare forskning och litteratur som belyser hbtq familjer. Syftet med artikeln är att identifiera och lyfta styrkor och svagheter i befintlig forskning och policydokument som används i skolor. Artikeln studerar även den kurs som framtida förskollärare på universitet får ta del av i, ”*The changers and the changed*”: *Preparing early childhood teachers to work with Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender families*”. Forskarna diskuterar heteronormativiteten som råder i skolororganisationer, vilket framställer andra familjekonstellationer som osynliga det vill säga lesbiska, homosexuella och trans familjer. De framhäver betydelsen av att synliggöra alla barns bakgrunder och familjer för att skapa en självsäkerhet och trygg framtidstro hos barnen. Troligtvis kommer vissa av dessa barn att växa upp och identifiera sig som en hbtq person samt interagera med hbtq personer i samhället. Därav är det väsentligt att lyfta dessa viktiga livsfrågor i undervisningen för att alla barn och familjer ska känna sig integrerade. Den litteratur och de artiklar som forskarna granskat är publicerade mellan 2000–2012. Forskarna kan se en markant förändring kring hur intresset expanderat om hbtq personer under de senare åren.

Oberoende av detta är det material som finns i skolväsendet otillräckligt, för att möta normbrytande familjer samt inkludera dem i undervisningen. Cloughessy och Waniganayake (2013, s. 1277) hänvisar till att undervisningen har skyldigheter i att följa FN:s barnkonvention som lyfter fram att alla barn ska bemötas likvärdigt oavsett bakgrund. De problematiserar detta genom att framhäva att pedagogerna har en viktig uppgift att inkludera alla familjer i förskolan (Cloughessy & Waniganayake, 2013, s. 1278).

Nordén (2018, ss.150, 189–190) framhäver i sitt resultat att det i utbildningen fattas kunskap om icke heterosexuella köns- och identitetspositioner, vilket omfattar bland annat homo- bi- och transsexuella. Dessutom finns en okunskap och omedvetenhet kring att heteronormativiteten styr och präglar samhället. Det synliggörs även att respondenterna under utbildningens gång blir tvingade till att förklara sig och även utbilda sin omgivning. Några av respondenterna har även bekräftat hur de fått utstå våld, både psykiskt och fysiskt. Vidare har Cloughessy och Waniganayake (2013, ss. 1277–1278) efter granskning av tidigare forskning dragit slutsatsen att flertalet lärare anser att frågor som rör hbtq saknar relevans i undervisningen. De lägger istället fokus på ämnen som berör genus, klass och etnicitet. Det framgår dock inte om det är på grund av egna värderingar kring hbtq eller om det är saknad av material i ämnet.

Sammanfattning av tidigare forskning

Resultaten visar på okunskap bland lärare och hos vissa av dem även brist på engagemang i viljan att ändra på sitt förhållningssätt samt viljan att lära sig mer om hbtq. Flertalet av de lärare som ingår i forskarnas undersökningar påtalar att de är positiva till mångfald och hbtq- familjer men de ser en svårighet i att arbeta med hbtq relaterade frågor i praktiken. Svårigheterna kan ligga till grund i att det saknas arbetsmaterial kring normbrytande familjer och att lärarna blir tvungna att anpassa det material som redan finns för sin egna barngrupp. Det framgår även en osäkerhet i att lyfta olikheter i barngruppen utan att peka ut någon som annorlunda. Bland de barn och ungdomar som deltagit i studierna är upplevelserna i att växa upp i en normbrytande familj olika. Genom intervjuer synliggörs en stolthet till sina föräldrar och familjer och några av respondenterna anger att de gillar att sticka ut och vara lite annorlunda. Till skillnad mot andra respondenter som uppger att de ofta behöver förklara sig i frågor som uppkommer i skolan kring deras familjer, samt under lektionstid där diskussioner uppstår om homosexuella får skaffa barn. Dessa barn och ungdomar har uppfunnit strategier i form av inövade fraser för att undvika följdfrågor. I forskningen kring hur förskolebarn upplever en bok där handlingen belyser samkönad kärlek, framgår det hur barn inte ser samkönad kärlek som annorlunda. Barnen diskuterar i stället hur gammal man behöver vara för att gifta sig och hur man behöver be om lov innan man gifter sig.

Styrdokument och lagar i förskolan

I yrket som förskollärare finns det styrdokument och lagar att förhålla sig till, Läroplan för förskolan (Lpfö 18, 2018) och Skolverket (Skolverket 2019). Det finns även de sju diskrimineringsgrunderna som är framtagna av DO, diskrimineringsombudsmannen som arbetar för ett samhälle fritt från diskriminering (DO 2019). Från 1 januari 2020 blir barnkonventionen (Barnkonventionen 2009) lagstiftad i Sverige vilket betyder att den ska vara en del av undervisningen. Dessa styrdokument kommer presenteras närmare i förhållande till studiens ämne.

Lpfö 98 rev. 2016 gentemot Lpfö rev. 18 samt en redogörelse för viktiga mål i Lpfö 18

Efter granskning och jämförelse mellan den äldre läroplanen (Lpfö 98 rev. 2016) och den reviderade läroplanen (Lpfö 18, 2018) har avsnittet normer och värden reviderats. Lpfö 98 (rev 2016, s. 8) uppger att förskolan medvetet och aktivt ska stimulera och påverka alla barn till att utveckla en förståelse för de demokratiska värderingar som vårt samhälle vilar på. Lpfö 18 (2018, s. 5) redogör vidare för att detta ska ge sig uttryck i den vardagliga situationer på förskolan. Barnen ska inte bara utveckla en förståelse för värderingarna utan det ska även komma till uttryck konkret i undervisningen i olika sammanhang. Ytterligare saker som reviderats är de strävansmål som fanns i den äldre versionen (Lpfö 98 rev. 2016) ersattes med att de som är yrkesverksamma inom förskolan ska skapa förutsättningar för barnen. Genom revideringen har yrkesverksamma i förskolan ett ansvar att följa läroplanens mål, för att skapa en likvärdig utbildning för alla barn i förskolan. Enligt Lpfö 18 (2018, s. 12) ska förskolan ge alla barn de förutsättningar som krävs för att utveckla en förståelse och respekt för alla människors lika värde oavsett exempelvis sexuell läggning, etnicitet eller funktionsnedsättning.

Lpfö 18 (2018, s. 7) redogör under rubriken för ”en likvärdig utbildning” som är ny i den reviderade läroplanen att ”Förskolan har ett ansvar för att motverka könsmönster som begränsar barnens utveckling, val och lärande.” (Lpfö 18 2018, s. 7). Barnens uppfattningar om vad som är manligt och kvinnligt skapas i deras relation till hur förskolan arrangerar undervisningen, hur de blir bemötta av sin omvärld samt vilka förväntningar och krav som ställs på dem (Lpfö 18 2018, s. 7). Dessa mål och krav synliggörs tydligt i att arbetslaget på förskolan ska ge barnen möjligheterna att utmanas och inspireras till att vidga sina förmågor och intressen på så vis att de går utöver könsstereotypa val (Lpfö 18 2018, s. 15).

Diskrimineringsgrunderna, myndigheter och styrdokument i relation till förskolan

All undervisning som råder under skollagen det vill säga skola, förskola och fritidshem ska årligen upprätta en plan mot kränkande behandling. Planen ska användas för att förebygga och förhindra kränkningar och ska upprättas tillsammans med barngruppen (BEO 2017). Förutom skollagen så lyder alla som arbetar i skolväsendet under diskrimineringslagen. Den bygger på de sju diskrimineringsgrunderna vilka innefattar kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder (DO 2019). De diskrimineringsgrunder som ligger närmast ämnet är kön, könsöverskridande identitet eller uttryck och sexuell läggning. Ett av Lpfö 18 (2018, s. 12) mål lyder ”Förskollärare ska ansvara för aktivt inkludera ett jämställdhetsperspektiv så att alla barn får likvärdiga möjligheter till utvidgande perspektiv och val oavsett könstillhörighet och utveckla normer och förhållningssätt för arbetet och samvaron i barngruppen”. Genom att synliggöra olika familjekonstellationer i samtal med barnen samt utmana heteronormativiteten i barnens lek kan arbetslaget arbeta mot detta mål. FN:s barnkonvention lyfter vikten av alla barns lika värde och samma rättigheter i artikel 2. Artikeln betonar även vikten av att alla barn ska skyddas mot all form av diskriminering oavsett bakgrund (Barnkonventionen 2009).

Skolverket (2019) har deltagit i ett myndighetsnätverk där samtliga hbtq- strategiska myndigheter ingår. Myndighetsnätverket ordnar regelbundna möten där representanter från olika organisationer som företräder hbtq- personers rättigheter bjuds in. Syftet är att skapa fler konkreta verktyg för att involvera ett hbtq perspektiv inom olika utvecklingsinsatser och i myndighetens kommunikation. De interna insatserna som planeras att genomföras innefattar utveckling av rutiner samt kompetensutveckling av personal. Det planeras även att involvera barn och ungdomar i arbetet för att fördjupa kunskapen om unga hbtq- personer i skolan (Skolverket 2019).

Teoretisk utgångspunkt

En presentation av teorier i förhållande till undersökningsområdet kommer presenteras. Med utgångspunkt i Foucaults teori om makt och avslutningsvis med Judith Butlers syn på genus och kön, samt en fördjupning av heteronormativiteten och hur den påverkar dem som befinner sig utanför heteronormens ram. Valet av teori i förhållande till studiens syfte motiveras med att queerteorin bygger på Foucaults teorier om makt. Maktsystemet grundar sig i att de som tillhör normen erkänns ha ett högre värde (Lundin 2012 s. 62). Vidare menar Börjesson (2003 s. 35–36) att Foucault ser en ständig och pågående relation mellan makt och vetande. Således betyder det att de som tillhör normen har makten. Vi vill därför i studien undersöka hur heteronormativiteten påverkar den makt som uppstår i förskolan. Den makt och kunskap som pedagogerna i studien besitter påverkar dem och reflekteras i barngruppen. Pedagogernas makt synliggörs då det är de som har ansvaret för den kunskap som de väljer att förmedla vidare till barngruppen.

Foucaults maktteori

För att förstå queerteorin behöver man i första hand få en grundförståelse för Foucault och hans syn på maktrelationer. Lanå (2015, s. 22) diskuterar i sin avhandling Foucaults teorier om makt och framställer maktrelationer som instabila eftersom de kan utmanas och förändras. Makt är föränderlig och de positioner som finns i ett maktsystem är inte fasta. Lundin (2012, s. 62) framhäver att Foucaults teori om makt innebär att maktpositioner skapas i den sociala miljön, och att de kan utmanas och förändras. Maktsystemet grundar sig i att det som tillhör normen erkänns ha högre värde än det som ligger utanför. Börjesson (2003, ss. 35–36) diskuterar Michel Foucault och kopplar honom till begreppet diskurs. En diskurs kan skapa något nytt och en logik, den kan utgöra gränser för vårt tänkande och handlande. En vanlig definition av begreppet är att det är ett bestämt sätt att tala om och förstå världen, Foucaults grundteori är att det alltid finns en relation mellan makt och vetande.

Queerteorin

Ambjörnsson (2016, s. 9) diskuterar begreppet queer och att det är ett mångsidigt begrepp, den gemensamma nämnaren är dock att queer på ett eller annat sätt handlar om det "skeva" eller "annorlunda". Queer kan innefatta teori, mångfald, normbrott och aktivism på samma gång (Ambjörnsson 2016, s. 15). Nationalencyklopedin (NE 2019) beskriver begreppet som följande, det är omfattande men i grunden är det ett ifrågasättande av heteronormen och att ha ett kritiskt förhållningssätt till den. Vidare redogör Ambjörnsson (2016, ss. 16–17) att queer som teori uppmärksammar de förhållanden som existerar i samhället i förhållande till sexualitet, genus, makt och normalitet. Queer ger oss de redskap som krävs för att ifrågasätta det vi tar för givet i samhället, istället för att lägga fokus på de som diskrimineras eller går utanför ramen för de

normala så riktar queer uppmärksamheten mot det som påstås vara normalt och ifrågasätter normaliseringsprocessen.

Queerteorin har sina rötter i och bygger på den poststrukturalistiska traditionen. Inom poststrukturalismen ses ord eller begrepp betyda något särskilt först när de sätts i förhållande till varandra. Exempelvis betyder beteckningen homosexuell ingenting enligt det strukturalistiska synsättet, utan det är först genom att sätta det i kontrast till heterosexuell som begreppet får en betydelse (Ambjörnsson 2016, ss. 37–38). Betydelsen enligt den poststrukturalistiska traditionen är alltså beroende av en tydlig skillnad och det är genom relationer till varandra som jaget skapas. Därför ses språket inom det poststrukturalistiska synsättet som ytterst viktigt, de är genom språket som människor skapar sin verklighetsbild och utvecklar sin identitet (Ambjörnsson 2016, ss. 40–41)

Idén om queerteorin uppstod till följd av en efterfrågan på en nyanserad och problematiserande diskussion, rörande sexualitet, identitet, samhälle och utanförskap. Ambjörnsson (2012, ss. 33–34) beskriver att forskarna inom queerteorin studerar hur sexuella normer uppstår, fungerar, upprätthålls och ifrågasätts. Teorin uppmärksammar även hur mångtydig och svårgripbar sexualiteten är. Ur ett queerperspektiv är sexualitet ett begrepp som kan tolkas och förstås på flera sätt (Ambjörnsson 2012, ss. 33–34).

Lundin (2012, s. 61) diskuterar Judith Butler som haft stor betydelse för queerteorin. Butler ifrågasätter begreppen genus och kön samt den koppling de har till varandra. Den sociala strukturen är att genus handlar om det som vi traditionsenligt förväntar oss av en pojke respektive en flicka. Butler föreslår att begreppet genus inte bör begränsas i relation till kön. Med detta menas att maskulin kan lika gärna beskriva en kvinnas kropp som en mans, motsvarande kan feminin användas för en beskrivning av den manliga som den kvinnliga kroppen. Genom det perspektiv som Butler har menar Lundin (2012, ss. 61–62) att hon ifrågasätter position man och position kvinna. Pastorek Gripson (2016, ss. 209–210) beskriver positionering och hur den påverkas av de normer som förväntas på maskulinitet och femininitet. Genom dessa normer som ständigt gör sig påminda blir människor påverkade av hur de förväntas förhålla sig i olika handlingar och situationer, oberoende om de är man, kvinna eller pojke och flicka. Vidare diskuterar Pastorek Gripson (2016, s. 207) hur dessa positioner även kallade genuspositioner kan utmanas eller neutraliseras i skolans undervisning. Till följd av att läraren utmanar och utsätter barnen och eleverna för situationer som är nya för dem och som de inte har någon relation till kan de redan förväntade positionerna neutraliseras.

Heteronormativitet

Då tidigare forskning i studien beskriver hur stor påverkan heteronormativiteten har på samhället och skolväsendet är det väsentligt med en tydligare beskrivning av vad heteronormativitet betyder och vad den bygger på.

Heteronormen kan definieras som den norm som uttrycker heterosexualiteten som det normala, förväntade och givna i samhället (NE 2019). Heteronormativiteten upprätthålls i institutioner, lagar, relationer och strukturer genom att framhäva heterosexualiteten som det eftertraktade och naturliga sättet att leva. Vidare menar Ambjörnsson (2016, ss. 48–49) att det är samhället i dess storhet och den heteronorm som präglar den som är intressant för de forskare som studerar begreppet queer. Den enskilda individen är inte relevant och intressant. När heteronormativiteten studeras av forskare strävar de efter att problematisera normer om heterosexualitet. De diskuterar då var normerna kommer ifrån, hur de har skapats och

upprätthålls samt varför det framställs som åtråvärt att leva i en heterosexuell relation i vårt samhälle (Ambjörnsson 2016, ss. 51–53).

Heteronormen är uppbyggd av två delar som är nödvändiga för att normen ska ha möjlighet att existera. Den första är de förväntningar individen har på sig i sin roll som kvinna eller man. Den andra är relation mellan hetero- och homosexualitet (Lundin, 2012, ss. 60–61). För att kunna arbeta för likabehandling och synliggöra människors olika identiteter, menar Lundin (2012, s. 61) att det är viktigt som pedagog att vara medveten om dessa delar eftersom de kan begränsa oss som individer i våra möjligheter att identifiera oss som vi önskar. ”Att utmana heteronormen innebär att utmana idén om att alla är heterosexuella” (Lundin 2012, s. 61). Heteronormen är betydelsefull inte bara för icke heterosexuella utan för alla som kan befinna sig i en situation som bryter mot det normativa (Lundin 2012, s. 61). Fortsättningsvis beskriver Lundin (2012, s. 62) att som andra normer så innebär heteronormen ett maktsystem. Vilket innebär att de som står utanför normen ses som ifrågasättande och avvikande. Maktsystemet blir tydligt då de som befinner sig innanför normen har en högre maktposition än de som befinner sig utanför.

Metod

Studiens syfte är att synliggöra hur pedagogerna i förskolan beskriver att de arbetar med hbtq relaterade frågor i barngruppen för att möta läroplanens krav på inkluderande arbetsmetoder. Jacobsson och Skansholm (2019, s. 87) beskriver intervju som ett produktivt redskap för att göra en kvalitativ forskning. Intervju som metod är ett sätt för forskaren att genom interaktion med sina respondenter få tillgång till en beskrivning av deras tankar, känslor och erfarenheter kring ett speciellt ämne.

Alvehus (2013, ss. 83–84) diskuterar semistrukturerade intervjuer och intervjuarens viktiga roll som aktiv lyssnare och att vara väl förberedd för att kunna ställa följdfrågor för att utveckla det befintliga svaret och att respondenten kan behöva en uppmuntran till att fortsätta samtalet. Bryman (2018, s. 260) instämmer och lyfter fördelen med semistrukturerade intervjuer som skapar större utrymme för följdfrågorna. För att få till ett samtal som är produktivt är det viktigt att respondenterna inte hamnar i en position där de får en känsla av att intervjun är ett förhör eller slags test av deras kunnande. Samtidigt är det viktigt att intervjuaren har ett kritiskt förhållningssätt och känner sig bekväm med att ifrågasätta respondentens svar. Som intervjuare kan det vara en god fördel att vara restriktiv till den mängd frågor som tas med till intervjun för att minska risken för att fokus ska hamna på att få svar på alla frågor, istället för att få den intervjuades berättelse (Alvehus 2013, s. 83).

Även Bryman (2018, ss. 561–562) redogör för att i en intervju ska fokus ligga på att ge respondenten utrymme för att delge sina erfarenheter, uppfattningar och synsätt. Genom detta lyfts respondentens kunskap fram och blir en central del av intervjun. Empirin samlades in genom 7 förbestämda frågor med följdfrågor som gav plats för ytterligare diskussion. Intervjuerna varade allt från 15 minuter upp till 35 minuter, några pedagoger behövde förtydligande av frågorna och uppmuntran till fortsatt diskussion medan några pedagoger hade välformulerade svar som pågick längre. Sammanlagt deltog sju pedagoger på sex olika förskolor i studien.

Urval och avgränsningar

Studien har gjorts i en stad med en befolkning på drygt 60 000 invånare. Intervjuer har gjorts i sex förskolor som ligger på både landsbygd samt centralt i staden för att olika slags förskolor ska bli representerade i studien. Intresset låg i att undersöka hur pedagogerna beskrev deras strategier kring arbetet med mångfald i barngruppen. Alvehus (2013, s. 70) beskriver hur urvalet bör matcha den problemformuleringen som undersökningen bygger på. Studiens frågeställningar är: Hur beskriver pedagogerna sina strategier i förskolan för att utmana heteronormativiteten, och vilka utmaningar och möjligheter kan uppstå i utbildningen med att inkludera alla familjer och barn i samhället, ur ett hbtq perspektiv? Ett homogent urval användes, homogent beskriver vårt val att endast undersöka pedagogers strategier och exempelvis inte rektorers strategier för att få svar på frågeställningarna. Av anledning att kunna göra direkta jämförelser mellan de olika intervjuerna i resultatet (Alvehus 2013, s. 69).

Vi har använt oss av bekvämlighetsurval i vår studie. Under den verksamhetsförlagda utbildning tillfrågades våra handledare om möjlighet fanns att återkomma för intervju när studien påbörjats. Det urval vi aktivt använde kallar Alvehus (2013) för bekvämlighetsurval. Risker beskrivs i bekvämlighetsurvalet om man endast väljer att undersöka grupper som arbetar tillsammans då de troligtvis har samma arbetsstrategier. För att kringgå det har vi aktivt valt att undersöka pedagogers strategier på sex olika förskolor (Alvehus 2013, ss. 68–69).

Vid kontakt med sex aktuella rektorer skickades ett missivbrev ut (se bilaga 4), där en kort beskrivning av oss presenterades samt studiens syfte. Det framkom i missivbrevet att både barnskötare och förskollärare var av intresse för intervjuer, då vi vill ta del av alla pedagogers erfarenheter och kunskap i studien. Alla rektorer har vi även haft telefonkontakt med och där vi igen redogjort för vår undersökning. Responsen var positiv då flertalet av rektorer påpekar att de såg studiens ämne som intressant och viktigt. Detta kan ha bidragit till att vi kunde boka in intervjuer nära inpå. Sammanlagt bokades sju intervjuer in på sex olika förskolor, på en av förskolorna bokades två enskilda intervjuer in. Av dessa förskolor är två personalkooperativ och resterande är kommunala förskolor. Vi valde att kontakta både personalkooperativ och kommunala förskolor då vi var nyfikna på om deras strategier och arbetssätt skiljde sig åt. Fyra av de sju respondenterna som deltog i studien valdes ut av rektorerna på förskolorna. De tre andra respondenterna var förskollärare på våra tidigare praktikplatser. Alla som deltog i studien var kvinnor och deras medelålder var 48 år. Sex stycken var utbildade förskollärare och en var barnskötare som utbildade sig till förskollärare, alla hade många års erfarenhet av yrket.

Genomförande

När vi var på plats vid samtliga intervjuer var vi förberedda med en blankett där samtyckeskravet var tydligt beskrivet som pedagogerna skulle skriva under (se bilaga 1). Vi gav även ut vårt missivbrev om pedagogen önskade ta del av det på plats, då endast rektorer fått det skickat till sig för att även kunna delge pedagogerna den informationen. Under tiden förklarade vi att vi inte skulle använda oss av några namn på vare sig pedagogen eller på förskolan. Att den inspelade intervjun skulle sparas tills vi fått vår studie godkänd i slutet av utbildningen och att samtyckesblanketten skulle lämnas över till examinator för arkivering. Vi började intervjun med en kort beskrivning om oss själva och om vår undersökning och dess syfte. Sedan följde en kort beskrivning om informanten som klargjorde ålder, yrkesbefattning och yrkesverksamma år. Jacobsson och Skansholm (2019, ss. 90–91) lyfter vikten av att intervjun bör vara på en plats där informanten känner sig bekväm och att det är en fördel om intervjun inleds med några bakgrundsfrågor i avsikt att skapa en gynnsam stämning. Genom vår inledning av samtalet upplevde vi att intervjun fick en god start.

Intervjun spelades in på röstmemo på våra mobiler, vi valde att spela in ljudet båda två för att garantera att materialet inhämtas korrekt. Innan inspelningen påbörjades sattes mobilerna på flygplansläge för att säkerställa att ljudfilerna inte skulle hamna i iCloud. Vi delade upp ansvaret inför intervjuerna genom att Hanna var ansvarig för att berätta om samtyckesblanketten och intervjufrågorna. Karin ansvarade för att spela in intervjuerna samt ställde följdfrågor under intervjuens gång.

Efter vår första intervju upplevde vi att pedagogen inte förstod våra frågor (se bilaga 2) och att de svar som hon angav var kortfattade. Vi valde därför att göra ändringar i intervjufrågorna för att förtydliga dem och vi förberedde oss på ytterligare följdfrågor som kunde uppkomma beroende på respondentens svar. Av den anledningen beslutade vi oss för att den första intervjun var en pilotintervju och bokade in ytterligare en intervju för att säkerställa underlaget för vår studie. Alvehus (2013) diskuterar antal intervjuer för studien och menar att det inte finns några rätt eller fel kring mängd utan innehållet från intervjuerna bör ligga i fokus. Om respondenterna tills slut skulle ge samma återkopplande svar kan det ses som en mättnad i informationen (Alvehus 2013, s. 69). Under intervjuernas gång lärde vi att det är viktigt att ge respondenterna tid för att tänka efter och inte vara oroliga om det uppstår en tystnad. Genom att ge respondenterna tid till varje fråga kunde vi sedan avgöra när det var aktuellt att gå vidare till nästa fråga. När intervjun sedan var slut ansåg vi att vi fått ut den information och kunskap som respondenterna besatt.

Efter den andra intervjun upplevde vi båda att frågorna blivit mer välformulerade och vi valde därför att behålla dem (se bilaga 3). Pilotintervjun gav ett positivt resultat då vi upplevde att frågorna blev bättre formulerade samt att vi fick öva oss på rollen som intervjuare. Jacobsson och Skansholm (2019) beskriver hur minst en pilotintervju skapar bättre förutsättningar i den fortsatta undersökningen. Genom att öva sig och blir tryggare i rollen som intervjuare skapas även en bättre dialog under intervjuens gång (Jacobsson & Skansholm 2019, s. 88).

Trovärdighet

Alvehus (2013, ss. 122–123) problematiserar validitet i en kvalitativ undersökning där metod intervju används. I en intervju är det flera olika aspekter att ta hänsyn till som kroppsspråk, frågeställningar och hur man som intervjuare ställer dessa frågor. I tolkningsarbetet därefter kommer teorier och empiriskt material att ställas i relation till varandra, där författaren har stor makt. Dessa faktorer påverkar en undersöknings validitet då undersökningen troligtvis inte kommer att få samma resultat om studien utförs igen.

Genom att lägga fokus på hur forskningens resultat kan användas i praktiken kan man förhålla sig till begreppet kvalitet. Alvehus (2013, ss. 123–124) redogör vidare för den pragmatiska validiteten som innebär att den kunskap som frambringas blir relevant i den formen att den kan användas för att påverka samhället. Användbarheten av resultatet kan ha två vinklar, för de som har deltagit i studien i vårt fall, pedagoger eller för vetenskapssamhället i dess utsträckning. Med vår studie som syftar till att synliggöra hur pedagogerna i förskolan beskriver att de arbetar med hbtq frågor i barngruppen finns en förhoppning i att öka kunskapen kring regnbågsfamiljer i skolväsendet. Vid en studie är det relevant att resultatet är autentisk beskriver Alvehus (2013, s. 127). Med autentisk menas att respondenterna ska kunna känna igen sig i beskrivningarna, vad de har sagt och deras svar får inte förvrängas.

Forskningsetik

Under studiens gång har vi författare förhållit oss till forskningsetiska ställningstaganden för att försöka motverka att de personer som deltagit i studien inte utsatts för någon form av kränkning. Genom att missivbrev skickats ut för att informera studiens syfte och tillvägagångssätt har deltagarna fått den information som är viktig för deras deltagande (Vetenskapsrådet 2017, ss. 13–14). De frågor som använts vid intervjuerna har noga granskats för att inte uppfattas kränkande eller utpekande mot någon av deltagarna. I missivbrevet framkom det tydligt att det var frivilligt att delta samt att deltagaren kunde avbryta sin medverkan om så önskades, och att all information kommer att behandlas konfidentiellt och resultatet kommer enbart att användas i forskningsändamål (Löfdahl 2015, ss. 36–38). Innan varje intervju påbörjades med inspelning skrev varje deltagare under en samtyckesblankett som beskrev att deras namn och personliga uppgifter inte skulle användas i studien och att blanketten skulle arkiveras. Då empirin som insamlats vid pilotintervjun granskats ur ett etiskt perspektiv kunde vi inte se att det fanns något etiskt dilemma. Dock synliggjordes det att intervjufrågorna var svårtolkade och att vi i vår roll som intervjuare var oförberedda med passande följdfrågor.

Analys/bearbetning med diskursanalytiska influenser

Efter varje intervju transkriberades materialet, med transkribering innebär det att intervjun ska skrivas ner i text ordagrant. Med ordagrant kan det även vara väsentligt att skriva ner hur informanten förhåller sig till frågorna så som kroppsspråk, miner och gester eller om det uppstår pauser (Jacobsson & Skansholm 2019, ss. 90–91). Vidare beskriver Jacobsson och Skansholm (2019) kodning som en första fas innan analysen och dess innebörd i en undersökning. När empirin är insamlad ska den bearbetas genom kodning. Kodning är en metod för att redogöra innehållet i ett kvalitativt material på ett systematiskt sätt. Genom att koda materialet kan man identifiera nyckelord, ta fram de centrala synpunkterna och då besvara de frågeställningar studien utgår från. Kodningen är även en metod för att reducera empirin för att den ska bli mer lätthanterlig (Jacobsson & Skansholm 2019, s. 125). De nyckelord som identifierats vid kodningen av intervjumaterialet är: *litteratur, värdegrund, leken, förhållningssätt, utmaningar, möjligheter och inkludering*. Vid bearbetning av de intervjuer som utförts användes färgkoder för att skilja dem åt och för att göra materialet mer lätthanterligt. Varje respondents svar som svarade på studiens syfte och frågeställningar markerades med en särskild färg, författarnas följdfrågor var samma färg genom hela materialet. I resultatet kommer en färg att representera ett namn. Vid granskning av empirin kunde teman urskiljas, exempelvis hur pedagogerna beskrev att de arbetade med inkludering av familjerna på förskolan. Rubriken som bildades var inkludering och inflytande hos barn och deras familjer i förskolan.

I studien ligger fokus på förutom intresset i att synliggöra hur pedagoger arbetar med hbtq i förskolan men även hur de inte arbetar med hbtq i förskolan. För att utmana heteronormen blir diskursanalys väsentlig för studiens syfte. Genom diskursanalys studerar vi inte bara det som sägs under intervjuerna utan vi vill urskilja det som inte sägs ” Med diskurser skapas mening, sammanhang och förståelse (Börjesson 2003, ss. 22–23). Winther Jörgensen och Philips (2000, s.69) motsätter sig faktorn i att tolkningen ska ske i vad som sägs eller inte sägs. De framhäver att analysen ska behandla det som faktiskt har sagts och skrivits ner för att undersöka vilka mönster som synliggörs och vilka sociala konsekvenser detta får för samhället.

När diskurser och sociala konstruktioner studeras menar Börjesson (2003, ss. 21–22) att det innebär att fundera över det som sägs, hur det sägs och hur det skulle kunnat sägas på ett annat sätt. Detta kan kopplas till analysdelen av intervjuer, där det är lika viktigt att studera och

analysera det som sägs som att granska det som inte sägs för att exempelvis urskilja det som respondenten har en okunskap kring eller är motvillig till. Inom diskursanalysen är det betydelsefullt att analysera de maktrelationer som uppstår i mötet mellan intervjuare och respondent (Börjesson 2003, s.77). Winther Jörgensen och Philips (2000, s.69) synliggör kritisk diskursanalys och hur den bidrar till att framställa ojämlika maktförhållanden mellan sociala grupper, till exempel mellan män och kvinnor, mellan etniska minoriteter och majoriteten. Syftet med kritisk diskursanalys är att bidra till social förändring och minska de ojämlika maktförhållanden som råder i samhället. Vidare framhäver Winther Jörgensen och Philips (2000, ss. 120–121) hur en intervju bör ses som en social interaktion som skapas mellan bägge parter. Föreläsningsvis beskriver de hur innehållet i intervjufrågorna ska vara en kombination av öppna frågor, strukturerade frågor och följdfrågor. Dessa faktorer bidrar till en god interaktion samt frambringa ny kunskap. Genom att ta stöd i studiens frågeställningar och syfte har olika avsnitt markerats som anses viktiga. Citat som belyser och förstärker viktiga synpunkter markerades för att användas i kommande resultatavsnitt. Vidare användes de nyckelord som urskiljs i transkriberingstexterna för att skapa kategorier under vilka de olika intervjufrågornas svar fördelas. Nyckelorden är litteratur, värdegrund, leken, förhållningssätt, utmaningar, möjligheter och inkludering.

Resultat

De nyckelord som urskiljs efter analys och bearbetning av empirin ligger till grund för underrubrikerna som kommer användas. Under varje rubrik kommer viktiga delar belysas som är viktiga för studiens syfte och frågeställningar samt intressanta aspekter. Dessa rubriker är pedagogernas förhållningssätt och strategier i arbetslaget, inkludering och inflytande hos barn och deras familjer i förskolan, lekens betydelse, barnlitteratur, allas lika värde / olika är bra och möjligheter och/eller utmaningar. Under resultatet benämner vi respondenterna med de fingerade namnen Kattis, Nina, Sonja, Johanna, Elsa, Lotta och Svea.

Pedagogernas förhållningssätt och strategier i arbetslaget

Majoriteteten av pedagogerna som ställt upp i studien trycker på att det är viktigt att ha ett öppet klimat i arbetslaget. Att alla ska känna sig bekväma med att säga vad de tycker och tänker.

”Det är något vi diskuterar jättemycket, hur liksom vi, vårt förhållningssätt. Vi är inte rädda för, hur tänkte du där? Hur tänkte du när det blev så? Att man vågar ha den kommunikationen pedagoger i mellan den är ju jätteviktig.” – Johanna, november 2019

Nina, Johanna och Svea ser det som en strategi de använder sig av, att de tillsammans har bestämt att det ska vara ett öppet klimat och att så länge det finns en medvetenhet om att alla är olika ses det inte som något problem. *”ju mer vi diskuterar också så genererar ju det i våran barngrupp” – Johanna, november 2019.* Vidare redogör pedagog Nina, Johanna och Lotta att de ser deras likabehandlingsplan som en strategi som de använder sig av i utbildningen dagligen. *”Den är levande, den ska vara levande” – Lotta, november 2019.* Genom att arbeta med den aktivt i barngruppen säger Nina att arbetslaget hela tiden måste granska sig själva och se till sitt egna förhållningssätt mot varandra och mot barnen.

Under intervjuerna diskuteras vidare hur det språk pedagogerna använder gentemot barnen kan ses som en strategi och även påverkar deras förhållningssätt. *”nej, vi pratar inte mamma och pappa så mycket. Vi säger mest föräldrar och vårdnadshavare, det tror jag att de flesta förskolorna gör idag, eller jag hoppas det i alla fall”- Kattis, november 2019.* Vidare berättar Kattis att de tillsammans i arbetslaget bestämt att de ska använda sig av begreppen vårdnadshavare eller föräldrar. Men sen berättar Kattis att de säger mamma och pappa när de pratar med barnen i deras lek för att

alla barn har en mamma och pappa. Kattis säger att det är det som är mest naturligt. Fortsättningsvis berättar Sonja att de inte säger leka mamma, pappa, barn utan de säger leka familj. Hon berättar att de arbetat mycket med genus och fått föreläsningar kring det för flera år sen och säger *”det känns som det sitter lite här i ryggraden”* – Sonja, november 2019. *”Vi försöker mer stärka dem i att tjejer är starka och killar får vara ledsna”*. – Sonja, november 2019

Johanna berättar om hur hon tycker det är viktigt att vid bildandet av nytt arbetslag sitta ner och diskutera tillsammans och sätta upp ramar för hur de ska arbeta och vilket förhållningssätt de ska ha. *”Jag tycker det är ett måste för att kunna få ett bra arbetslag och det gynnar ju naturligtvis barnen”* – Johanna, november 2019. Nina, Sonja, Johanna och Lotta diskuterar att de har ett ansvar i sin yrkesroll, vi behöver utmanas i vårt förhållningssätt, utvecklas och hjälpas åt kring det. Det kan vi göra under vår planering menar Sonja *”vi pratar också mycket på våra planeringar, det kommer ju upp frågor ibland som man måste ta ställning till”* – Sonja, november 2019. Vidare berättar Sonja att det är viktigt att de är enade i hur de sen ska förhåll sig till frågorna och barngruppen. Det är ju i diskussionen med kollegorna som man utvecklas som pedagog berättar Johanna. Lotta menar att det är viktigt att diskutera värdegrunden i den nya arbetslagskonstellationen och tillsammans skapa strategier i arbetet kring normer och värden för att kunna vidareutvecklas.

Inkludering och inflytande hos barn och deras familjer i förskolan

Samtliga pedagoger beskriver att samarbetet med vårdnadshavare är viktigt för barns utbildning och trivsel i förskolan. Kattis, Nina och Elsa betonar vikten av att ha en god och öppen dialog med vårdnadshavare, för att lära känna dem. Det är viktigt att vi har en relation med de som lämnar och hämtar barnen dagligen. *”Att man har en öppen dialog, det tycker jag är viktigt”* – Elsa, november 2019. Nina beskriver processen från att barnet skolas in genom en föräldraaktiv inskolning och hur de arbetar under hela barnets vistelse på förskolan för att skapa en inkluderande och välkomnande miljö för både barnet och familjen. Genom föräldramöte och kontinuerliga samtal varje år ges vårdnadshavare information om förskolan och hur barnet utvecklas gentemot läroplanens mål berättar Kattis, Nina, Johanna och Svea. Vidare berättar Nina att de kräver att vårdnadshavarna är delaktiga och aktiva under föräldramöten genom diskussion av olika teman.

”Vi har gruppsamtal när föräldrarna, där de sitter i mindre grupper tillsammans med en pedagog och diskuterar olika frågor, och det är lite olika vad för fokus vi har i de frågorna. Det har vi märkt är bra, framför allt för de nya föräldrarna, och vi ser att lärandet sker i mötet med andra” – Nina, november 2019

På Ninas arbetsplats har de även ett föräldraråd där vårdnadshavare kan bolla idéer tillsammans och vara delaktiga i förändringar. Elsa synliggör att det ska gå åt båda hållen, krav ska ställas på vårdnadshavarna men vårdnadshavarna ska ställa krav på pedagogerna och deras arbete tillsammans med barnen. *”För vi gör inte alltid rätt, och att föräldrarna ska kunna ställa lite krav, vi kanske får tänka efter lite själva om varför vi gör vissa saker”* – Elsa, november 2019. Johanna och Lotta berättar att de använder sig av en lär blogg där föräldrarna kan ta del av vad deras barn får uppleva på förskolan, vilka teman de arbetar med och vad barnen är intresserade av. Sonja berättar om en grillkväll som de årligen bjuder in familjerna till och vilken fin sammanhållning de har i gruppen. Hon beskriver hur de olika familjekonstellationer inte märks av utan att alla har en god kontakt med varandra på förskolan.

”Under den grillkvällen är de så fantastiskt att se vilken sammanhållning de blir. Att man ser att alla pratar med alla, man hänger över grillen. I och med att barnen har varandra, så pratar man med deras föräldrar”. – Sonja, november 2019.

Svea beskriver deras relation med regnbågsfamiljen som öppen och lättsam. Arbetslaget besatt inte så stor kunskap kring hbtq men de fick hjälp av denna familj som hade två barn på förskolan som båda skolades in vid 2-års ålder.

” den familjen vi hade då och barnen visste så mycket om allting, om hur de kommit till (skrattar) och de kunde berätta själva, och det var ju stor hjälp för oss också. För kom det frågor från barnen och de sa va, har du ingen pappa, så kunde de berätta det. Och mammorna var också med och berättade.”. – Svea, november 2019

Lotta berättar om utmaningen som uppstår i en större förskola där det vistas många barn och relationen med vårdnadshavare inte blir lika stark som på en förskola där färre barn vistas. De försöker att förmedla sina tankar och arbetet med barnen via dokumentation på väggar och på deras lärlogg. Elsa beskriver att de är lika öppna och välkomnande mot alla familjer och hoppas att de upplever samma sak. Det är viktigt att de har en god kommunikation där de tillsammans kan lyfta olika problem och dilemman som kan uppstå både i hemmet och i förskolan. *”vi bemöter ju alla på samma sätt, att de är välkomna, de känner sina barn bäst och att vi har dialog. Hur tänker ni, hur tänker vi och det gör vi med alla föräldrar”.* – Elsa, november 2019.

Lekens betydelse

Leken framhävs som viktig av pedagogerna i barnens lärande och som en naturlig arena för att lyfta viktiga ämnen, exempelvis hbtq. Flertalet av pedagogerna trycker på vikten av att vara en aktiv pedagog och vara med barnen i leken och se till deras intresse Lpfö 18 (2018, s. 8) redogör för möjligheten att stödja barnen i deras kommunikation med varandra genom att vara en närvarande och aktiv pedagog. Johanna och Lotta berättar att de tycker att det är viktigt att inte bara prata om ämnet i barngruppen utan även att iscensätta det i leken. Lotta redogör för följande.

“Vi kan läsa mycket böcker och prata och så. Men det är ju när dom är i leken, i sin lek. Det är då det blir verkligheten för dom, det är dom behöver stöttning. Men det är ju i leken att man bara får träna sig och träna sig”- Lotta, november 2019.

Svea berättar att när de arbetar med olika projekt och teman använder de sig av figurer där de presenterar en fiktiv bakgrund som figuren har

”Ibland har man en liten historia hur den här figuren lever och då har vi försökt att tänka på, den ena figuren hade två pappor och den förra figuren hade inga föräldrar alls, den bodde på barnhem. Och en annan figur har haft att den bott hos sin farfar. Vi har försökt väva in det så då”. – Svea, november 2019

Genom att väva in olika livsfrågor i leken blir det mer konkret för barnen. Svea fortsätter och beskriver hur samtalen kan arta sig i de olika barngrupperna. De äldre barnen har mycket funderingar och frågor medan de mindre barnen kan uttrycka sig på andra sätt

” Va, har den ingen mamma? det blir ju då annorlunda för dem för de är ju inte vana. Men jag har aldrig märkt att något barn, de undrar ju bara. Och sen när de får en förklaring så bara jaha, och så var det inte mer med det”. – Svea, november 2019

Genom att fånga barnen i stunden i deras lek anser Nina, Johanna, Elsa och Lotta att det blir lättare att utmana och ifrågasätta heteronormen. I den konkreta situationen anser de att det är lättare att skapa en diskussion och förståelse hos barnen.

“Som när de leker en familjesituation att de bråkar om rollerna så där kan man ju gå in och ifrågasätta, kan man ha två mammor eller två pappor och det här med klänning, kan killar ha klänning?” – Nina, november 2019.

Genom att i denna situationen höra barnen och påvisa att alla är olika och lika mycket värda anser de att de på ett naturligt och lekfullt sätt får in värdegrundsfrågor i leken. Johanna berättar att hon ser en svårighet i att skapa en diskussion med de yngre barnen på grund av att alla inte har det verbala språket fullt ut och berättar att de använder sig av handdockor för att skapa en situation och väcka tankar hos barnen. När vi ställer frågan kring hur pedagogerna kan utmana heteronormativiteten berättar Elsa att hon utmanar barnen i deras lek genom att ställa frågor och prata om att exempelvis familjer kan se olika ut, att man kan bli kär i en flicka eller pojke.

Reflektioner har skett hos pedagogerna över hur vissa saker sitter i ryggraden, både hos pedagogerna själva men även hos barnen och frågan om genus och kön blir aktuell. Hur man präglas av den heteronorm som styr samhället och hur vissa saker bara sägs i farten. *“när man leker med djur och så här och det kan man säga det här är mammagrisen och pappa grisen. Alltså även där det går av bara farten”*. – Johanna, november 2019. Många pedagoger lyfter att de i lärmiljöerna har gjort lekmaterial tillgängligt för alla *“vårt försök är ändå att alla ska känna att alla saker är för alla”* – Johanna, november 2019. Lotta menar att genom att ha flera saker av samma sak bjuder det in till en större gemenskap i leken. Genom att medvetet göra val där de erbjuder materialet i mer neutrala färger eller genom att ha skilda lekmaterial i samma rum ser pedagogerna att det skapar nya leksituationer och lek konstellationer mellan barnen. Svea beskriver hur det finns tillgång till många olika material på samma yta för att skapa en större gemenskap och få in flera intressen i samma lek. Nina och Svea berättar hur de använder sig av okodat material i barngruppen som inte är köns betonat. Vidare beskriver Svea att det är en balansgång, att ta bort könsbetingade material då många barn finner trygghet och känner igen sig i dessa saker hemifrån.

Exempelvis berättar Sonja om hur de i sitt arbetslag köpte in plus plus i pastellfärger istället för de mörkare färgerna *”Då helt plötsligt lekte tjejerna med dem också. För när de var de här mer mörka färgerna så. När vi köpte med andra färger satt tjejerna helt plötsligt och lekte med de också”* – Sonja, november 2019. Hon berättar även hur de gjorde byggrummet mer tillgängligt för alla barn genom att ta in glittersnöre och kulor på band i silver och guld. Deras tanke var att locka in flickorna i byggrummet men slutresultatet blev även att pojkarna lekte med det. Pedagogen tryckte då på att de omedvetet utmanat heteronormen i barnens lek.

Barnlitteratur

Det framkommer i intervjuerna att samtliga pedagoger arbetar med böcker som verktyg för att visa på olikheter i barngruppen och i samhället. De lånar regelbundet böcker från bokbussen som de har ett bra samarbete med. Johanna berättar hur de använder böcker för att bland annat synliggöra olika boendesituationer, händelser i samhället, böcker med olika familjer. *”Vi försöker ju ha böcker som lyfter många olika händelser i samhället”* – Johanna, november 2019. Alla barn ska kunna känna igen sig i olika böcker och det är något som vi är medvetna om när vi beställer och lånar nya menar Johanna. Vidare berättar Lotta att de försöker låna böcker som är normkritiska *”ja och när vi lånar böcker så lånar vi inte bara böcker som barnen dras till utan vi faktiskt tar ett ansvar vi pedagoger och ser till att det blir mångfald i böckerna”* – Lotta, november 2019. Sonja berättar att de har haft normkritiska böcker tidigare men inte för tillfället. Svea berättar hur hon kritiskt granskade den litteratur de hade när de skolade in regnbågsbarn hos

dem. Litteraturen byttes då ut och fick ett mer normkritiskt perspektiv. Hon fortsätter med att säga hur det nu sitter i ryggraden trots att de inte har kvar regnbågsbarnen i gruppen.

Lotta beskriver hur de arbetar utifrån en bok som de skapat själva, barnens bok för likabehandling som utgår från de sju diskrimineringsgrunderna, med bilder som barn kan relatera till. Boken finns tillgänglig för barnen och pedagogerna använder den för att medvetandegöra innehållet i boken för att förebygga kränkningar.

”Denna är laminerad, finns i bokhyllan på barnens nivå på ett tydligt och synligt ställe och vi tar och kopierar en bild kanske, man har en bild på en sagostund från en del i boken och diskuterar den” – Lotta, november 2019

Lotta beskriver hur en av bilderna föreställer tre olika familjer. Den ena familjen består av mamma, pappa och barn. Den andra familjen består av mamma, mamma och barn och den tredje familjen består av pappa, pappa och barn. Nina framhäver hur hon har läst en bok som handlar om odling men som samtidigt i bilderna berör en familj med två pappor i.

”det var ett roligt sätt att väva in det och att det blev på ett naturligt sätt, än att det hela tiden ska sättas text som ska förändras i det barnen möter. Och det blir ju roliga diskussioner genom bilderna”. – Nina, november 2019

Vidare säger Nina att bilderna betyder mycket för barnen och ett boksamtal bidrar till mycket funderingar för dem. Lotta berättar om hur de ibland använder böcker som grund för samtal och diskussion. Genom högläsning med barnen kan de stanna upp och reflektera över bilderna tillsammans. Då skapas tillfällen där barnen får konkreta exempel som de sedan kan använda i sin fantasi. *”Vi pratar om hur alla familjer ser ut, böcker använder vi. Barnen ställer frågor och då pratar vi om det. Svarar att din familj ser ut så här och din familj ser ut så här” – Elsa, november 2019.* Fortsättningsvis berättar Elsa att de ibland ser på filmer för att visa på mångfald. Under ett temaarbete där familjer stod i fokus fick barnen ta med sig bilder hemifrån på sina familjer som de sedan arbetade vidare med i olika projekt.

Allas lika värde / olika är bra

Samtliga pedagoger som intervjuats till denna studie framhåller vikten av att synliggöra allas lika värde i barngruppen. De redogör för att de alla arbetar aktivt med värdegrunden och den likabehandlingsplan som de har i sina verksamheter *”det är ju vårt uppdrag utifrån läroplanen” – Nina, november 2019.* Nina framhäver att det är vårt ansvar som pedagoger att lyfta olikheter och ser det som en tillgång i barngruppen, hon ser det som viktigt att prata om allas olikheter och att olika är bra. Hälften av pedagogerna som intervjuats berättar om den oskyldiga syn barn har på världen. Sonja berättar om sin arbetsplats där de har ett barn med samkönade föräldrar *”Men vi har ju ett barn just nu som har två mammor. Det har aldrig varit några problem om man säger så, inga barn har tyckt det varit något konstigt” – Sonja, november 2019.* Sonja berättar hur det aldrig har ifrågasatts och att barnen aldrig sett några konstigheter i det. Författarna frågar om föräldrarna ställt krav på utbildningen eller haft åsikter i hur pedagogerna ska synliggöra regnbågsfamiljer.

“Nej, de har nog inte tyckt att vi ska göra så stor affär av det. Man svarar på barnens frågor, man behöver inte veckla in sig i några konstigheter eller så. Vi svarar på det som barnen frågar” – Sonja, november 2019

Vidare diskuteras allas lika värde och hur de kan arbetas med i barngruppen. Johanna och Lotta berättar om en likabehandlingsplan som de kallar för barnens bok för likabehandling som

bygger på de sju diskrimineringsgrunderna. *“ett arbetsmaterial för oss pedagoger, fast det är ju likabehandlingsarbete utifrån barnen, på deras nivå”* – Lotta, november 2019. De berättar att de arbetar med den praktiskt i barngruppen och genom att ha den som konkret material underlättar det i arbetet med barnen. De uppmärksammar genom att titta på bilden, vara lyhörda för barnens tankar och diskuterar tillsammans. De benämner den som en strategi att arbeta med allas lika värde. Utifrån barnens bok kan de arbeta vidare med olika teman och fördjupa sig mer i olika ämnen. I arbetet kring allas lika värde framhäver Johanna och Elsa att det är viktigt att synliggöra att alla kan se olika ut.

”jag tycker det är viktigt att belysa att man är olika och att man tycker olika, man känner olika. Att man redan som barn, för det är inget konstigt, jag tycker det är jätteviktigt att man belyser det” – Elsa, november 2019.

I diskussionen kring olika familjekonstellationer framhäver Johanna och Elsa att det är viktigt att synliggöra alla familjer och att barnen har rätt att vara stolta över just sin familj. Vidare menar Elsa att det skapar möjligheter att belysa att det finns olikheter i barngruppen och samhället och att det skapar förståelse hos barnen kring olikheter.

Möjligheter och/eller utmaningar

Under intervjuerna framgår det att många pedagoger ser det som en utmaning att arbeta med frågor som rör hbtq och regnbågsfamiljer då de inte har något barn i förskolan som lever i en regnbågsfamilj just då. Elsa och Svea uttrycker att det hade varit en tillgång med större mångfald på förskolorna. Tre av sju pedagoger har ingen erfarenhet av att ha arbetat med regnbågsfamiljer alls. Alla pedagoger har många års erfarenhet i yrket. Endast på en av de förskolor som vi besökte fanns ett barn som levde tillsammans med två mammor. Pedagoggen Sonja, berättade hur barnen inte såg det som något konstigt att hen hade två mammor.

” Det har aldrig varit några problem, om man säger så. Det är ingen någon som tyckt det varit något konstigt. De frågar ju hen liksom, varför har du två mammor. För barnet säger ju ibland jag har ingen pappa” - Sonja, november 2019.

Men utmaningen som pedagogen upplevde var att svara rätt på barnens frågor som uppkom ibland. Så att barnen får rätt bild av verkligheten. Barnet som levde tillsammans med två mammor berättade ibland att hen inte hade någon pappa och då brukade pedagogerna bekräfta det och påtala att alla familjer ser olika ut. Även Johanna beskriver utmaningar med barns frågvishet och att ha rätt svar på tal. Det är ett kontinuerligt arbete i arbetslaget att diskutera olika svåra livsfrågor, för att få mer kunskap och bli mer bekväm i att svara på barns frågor. Att förhålla sig professionell i arbetet och lägga sina privata åsikter åt sidan är viktigt anser Johanna.

” det får man lägga bort här liksom. Jag har med mig någonting och mina kollegor har med sig någonting och någon annan har nått annat. Men nu är vi här för de här barnen och de här målen liksom tillsammans. Men visst är det utmaningar, det är det hela tiden” – Johanna, november 2019

Kattis, Johanna och Elsa redogör för de möjligheter som finns när man arbetar med barns olika familjekonstellationer, att verkligen lyfta olikheter och att alla är lika värda och att man får vara som man vill. Kattis menar att utmaningen är att arbeta med olika familjekonstellationer då de endast har barn som lever tillsammans med en mamma och en pappa. *” sen har vi inte barn just nu som representerar familjer där barn har samkönade föräldrar och då blir det ju liksom inte så naturligt att prata om det”* – Kattis, november 2019.

Elsa beskriver hur hon tidigare arbetat med regnbågsfamiljer och att hon inte kunde se att de arbetade så annorlunda då mot nu. Skillnaden hon upplevde var att de ibland pratade om hens mammor vid hämtning och lämning och vid matsituationer ibland vid bordet. Elsa redogör för de utmaningar som kan uppstå med alla familjer, den ovisshet som kan finnas huruvida familjerna önskar att man pratar om somliga saker.

” Vissa familjer kanske inte vill berätta att de är skilda men det kan också vara familjer som kanske tycker det är jobbigt att berätta att jag har två mammor eller två pappor, det kan bli en utmaning att man inte vet hur de vill ha det, man vill inte peka ut någon”- Elsa, november 2019

Johanna och Lotta diskuterar mångfald som en tillgång och att det är viktigt att i barngruppen synliggöra och diskutera detta på olika sätt. ”Att man liksom, det är ju egentligen det som är det viktigaste att ha med sig ut i samhället. Att alla är bra på sitt sätt. Så möjligheten att få barnen att ha med sig det. Kan vi skapa ett litet frö, som dem fortsätter med så är ju det fantastiskt” – Johanna, november 2019. Vidare berättar Svea ”Vi lever lite i en skyddad värld här, vi stöter inte på jättemycket, alltså många har samma familjekonstellationer här” – Svea, november 2019. Detta ser hon som en utmaning i att påvisa olikheter i barngruppen samtidigt som hon belyser att det blir särskilt viktigt att lyfta mångfald i en normativ barngrupp.

Lotta beskriver situationer som uppstår dagligen där barn samtalar om att pojkar inte kan ha vissa saker och tjejer inte kan ha vissa saker. Hur viktigt det är att pedagogerna är närvarande för att stötta barnen i dessa situationer. Lotta betonar även att de inte kan säga till barnen att de har fel utan endast försöka visa på att man kan se möjligheter och att alla får vara som man vill utan att skuldbelägga. Johanna berättar om hur de tidigare under dagen diskuterat i arbetslaget angående informationsskyltar som många förskolor har i hallen på barnen. En skylt som hänger ovanför barnets plats där det står vad barnets mamma och pappa heter. Om barnet har två mammor eller två pappor spelar ingen roll, de namnen finns ju med då. Det ska ju finnas en stolthet i alla familjer, man ska inte behöva dölja den, varken om man har en mamma och pappa eller två mammor. Det är viktigt att vi lyfter dessa frågor i arbetslaget menar pedagogen.

Vidare beskriver Svea hur de använde liknande skyltar på barnens platser tidigare men hur de efter att GDPR lagen trätt i kraft tagit bort dem. Vid den tidsperiod när skyltarna satt uppe var regnbågsbarnen inskrivna där. På regnbågsbarnets plats stod det då mamma och mamma, de andras barns platser mamma och pappa. Efter reflektion ifrågasatte pedagogerna varför dessa skyltar ska finnas. ” jag menar det kan ju bli känsligt, för det kanske finns någon som inte ens har nån förälder och då blir det ju väldigt påtagligt”- Svea, november 2019

Efter diskussion kring normer och hur pedagoger pratar och samtalar i barngrupp och arbetslag framhäver Nina och Lotta hur man omedvetet lever efter heteronormen, utgår från den verklighet man lever i. Finns det ett bra arbetsmaterial att förhålla sig till är det lättare att arbeta med viktiga frågor för att synliggöra olikheter. ”hade ni gått och observerat oss så hade ni säkert hittat många som bara kommer liksom, det tror jag säkert. Men vi försöker att ställa utmanande frågor till barnen när de jobbar i sina aktiviteter”-Nina, november 2019. Kattis, Sonja, Elsa och Lotta poängterar vikten av att i arbetslaget diskutera de utmaningar som uppstår i verksamheten och i barngruppen för att kunna bli bättre på att belysa olikheter. Under samtliga intervjuer uppstod det frågetecken kring frågan som diskuterar heteronormativiteten och en utförligare förklaring krävdes för att pedagogerna skulle förstå frågan. En av författarna lyfter frågan: vi har i vår yrkesroll ett ansvar i att förbereda barnen för framtiden. Hur ser resten av barngruppen ut hos er, har ni barn med ett annat etniskt ursprung? För kunna relatera till mångfald i er barngrupp, med mångfald ingår även hbtq, om man ska se utifrån ett större perspektiv. Kattis och Sonja

framhäver att de har få barn med annan etnicitet men de försöker att synliggöra olikheter och flerspråkighet i barngruppen. Kattis fortsätter att beskriva hur de vill bli bättre på att ta del av andra kulturer och ta del av deras traditioner. *”vi har skrivit det som en åtgärd hos oss”* – Kattis, november 2019. Sonja och Elsa belyser att det är viktigt att tidigt i barns ålder uppmärksammar dem på olikheter som de kommer att möta i framtiden.

”vi har inte så många barn som pratar andra språk här på denna förskolan men vi gör dem uppmärksamma på, det är ju ännu viktigare roll för oss att prata om det också, att man pratar olika, man ser olika ut och man känner olika”. – Elsa, november 2019

Nya tankar och idéer som väckts hos pedagogerna

Alla intervjuer avslutades med att fråga pedagogerna om de under intervjuens gång fått nya tankar eller idéer på hur de vill fortsätta arbeta med hbtq och regnbågsfamiljer i förskolan. Flertalet av pedagogerna upplevde de frågor som ingått i intervjun som intressanta och betydelsefulla. Positivt i att det inte var några ja eller nej frågor utan att det fanns ett djup i dem. *”Ja, men det var väldigt bra uppmärksamhet. Man fick sig lite tankeställare att man kan jobba mer med det”*- Sonja, november 2019. Nina fortsätter med att hon fått nya tankar och vid intervjun genom diskussion *”satt ord på saker och ting så är det ju självklart att man behöver arbeta vidare med hbtq i förskolan”* – Nina, november 2019. Svea fick en större nyfikenhet kring hur andra förskolor arbetar med olikheter, hbtq och flerspråkighet. En av pedagogerna ansåg inte att hon hade fått några nya tankar och idéer på hur hon ville fortsätta att belysa hbtq i förskolan, varför hon kände så framkom inte i intervjun.

”ja absolut, för det blir ju lite, vi ska ju förebygga kränkningar och då tänker man ju att alla kränkningar ska man förebygga. Men man skulle kunna gå ännu djupare i ämnet. Och kanske leka in det på ett mer medvetet sätt, kanske inte bara lyssna på vad barnen säger utan medvetet leka in det och visa på att det är faktiskt såhär. Och se vad som händer med barnens frågor då”. – Lotta, november 2019

Sammanfattning av resultat

Gemensamma faktorer för alla pedagoger som deltog i studien var att de arbetade utifrån en likabehandlingsplan mot kränkande behandling utifrån de 7 diskrimineringsgrunderna. Två av pedagogerna som arbetade på samma förskola berättade om barnens bok för likabehandling och framhäver den som ett arbetsverktyg som är på barnens nivå. Genom likabehandlingsboken skapar de diskussioner och iscensätter scener som behandlar allas lika värde och olikheter. Samtliga använder sig av böcker och en pedagog uppger att de använder film som verktyg för att belysa olikheter i barngruppen. Genom att läsa normkritiska böcker och sedan lyfta viktiga frågor i barngruppen kan det vara en grund för vidare projekt. Samtliga pedagoger belyser vikten av att ha en god relation med vårdnadshavare. Genom föräldraaktiv inskolning, föräldramöten, samtal, lärlogg och dokumentation ges vårdnadshavare inflytande och blir inkluderade i sitt barns vistelse på förskolan.

De flesta pedagoger uppgav att de använder sig av neutralt material som ska passa alla barn och att de finns tillgängliga för alla. De framhäver även vikten av att vara en närvarande pedagog i leken för att stötta och utmana barnen genom olika roller och relevant rekvisita. En pedagog uttrycker att det spelar ingen roll hur mycket böcker man läser och diskuterar, om man inte finns där för barnen i deras lek och hjälper dem att bearbeta frågor som uppkommit i diskussionen. Samtliga pedagoger framhäver vikten av att synliggöra allas lika värde i barngruppen och i samhället. Vidare beskriver en del pedagoger utmaningen i att arbeta med hbtq-relaterade frågor i barngruppen, de beskriver att det inte blir på ett naturligt sätt om det

inte finns några regnbågsbarn i förskolan. Samtidigt berättar två pedagoger att det finns stora möjligheter med en mångfald i barngruppen. De beskriver det med infallsvinkeln, kan vi så ett litet frö hos förskolebarnen kommer det att gynna dem i deras framtid. Pedagogerna visade ett stort intresse av studie och dess syfte. Trots att de flesta pedagogerna påpekade att intervjufrågorna ibland var svåra att förstå så berättade de att frågorna väckte nya tankar och idéer hos dem. De granskade sig själva och deras uppdrag i att synliggöra alla familjer i förskolan, alla hade en önskan att bli bättre på det.

Diskussion

I diskussionen ställs studiens resultat mot studiens syfte som är att synliggöra hur pedagogerna i förskolan beskriver att de arbetar med hbtq relaterade frågor i barngruppen för att möta läroplanens krav på inkluderande arbetsmetoder. Samt studiens frågeställningar: hur beskriver pedagogerna sina strategier i förskolan för att utmana heteronormativiteten? och vilka utmaningar och möjligheter kan uppstå i utbildningen med att inkludera alla familjer och barn i samhället, ur ett hbtq perspektiv?

I resultatdiskussionen lyfts viktiga aspekter från studiens resultat i förhållande till tidigare forskning och den teoretiska ramen. I metoddiskussionen diskuteras och problematiseras det metodval som gjorts och hur dessa val kan ha påverkat studiens resultat. Konsekvenser för professionen presenteras och avslutningsvis ger vi förslag på vidare forskning som kan utföras i ämnet.

Strategier för att inkludera och synliggöra regnbågsfamiljer

I vår studie synliggörs det hur pedagogerna arbetar aktivt för att inkludera alla familjer och vårdnadshavare i förskolan. De ser det som viktigt att alla ska känna sig välkomna och genom föräldraaktiv inskolning, föräldramöten, samtal och kontinuerlig dialog ges vårdnadshavare inflytande över sitt barns vistelse på förskolan. Enligt Lpfö 18 (2018, s. 17) ska arbetslaget ha ett kontinuerligt samarbete med vårdnadshavare för att skapa en tillitsfull relation samt ge vårdnadshavare delaktighet i deras barns vistelse på förskolan. Som visats i tidigare forskning framhäver Gustavson och Schmitt (2011, s. 23) hur några av respondenterna framhäver en stolthet till sina regnbågsfamiljer och hur de inte ser de normbrytande familjer som något negativt. Tre av pedagogerna i vår studie diskuterar huruvida det ska finnas skyltar på barnens platser som representerar deras familjer. De menar att oavsett om barnen lever i en regnbågsfamilj eller i en heterosexuell familj ska det finnas en stolthet. Fortsättningsvis menar en av pedagogerna att det kan bli känsligt om ett barn inte har någon förälder utan lever med en morförälder eller i fosterfamilj. För vem görs då skyltarna, det är viktigt att arbetslaget lyfter denna fråga.

Som visats i tidigare forskning så framhäver Hedge, Everett, Parker-White och Deese (2013, ss. 971–972) att inställningen till att arbeta inkluderande med regnbågsfamiljer framställs som positiv men flera av respondenterna i deras studie upplevde svårigheter att verkställa det i praktiken. Somliga av deras respondenter uppgav i sina svar att anledningen var att de kände sig obekväma i ämnet. I vår studie framgår det hur pedagoger inte ser det som naturligt att arbeta med hbtq relaterade frågor då de inte vid studiens tillfälle hade några regnbågsbarn i sin barngrupp. I vår studie synliggörs det trots allt hur merparten av pedagogerna använder sig av strategier som likabehandlingsplan och diskussion i arbetslaget hur de hanterar olika värdegrundsfrågor i barngruppen, vilket besvarar en av studiens frågeställningar. En pedagog uppger i vår studie vikten av att ständigt ha levande diskussioner i arbetslaget, för att eftersträva att deras förhållningssätt ska gynna barngruppen. Genom att visa på olikheter och mångfald i

förskolan menar flera pedagoger i vår studie att de kan så små frön hos barnen vilket bidrar till en större förståelse för sin omvärld.

Nordén (2018, ss. 186–187) betonar att det är viktigt att skolväsendet tidigt introducerar olikheter i utbildningen genom att diskutera normer och värderingar i barngruppen. Genom pedagogerna arbetssätt och strategier i vår studie bidrar de till att utmana heteronormativiteten som existerar i förskolan och hjälper barnen att skapa sunda värderingar, som vi nu ska ge exempel på. Fyra pedagoger uttrycker i vår studie att de fångar barnen i deras lek för att utmana heteronormen. Genom att medvetandegöra språkets betydelse och introducera nya begrepp och välja normkritiska roller i leken kan pedagogerna visa på olikheter och mångfald. I en situation där något konkret är i fokus anser pedagogerna att barnen får en reell förståelse och mångfalden kan synliggöras. De strategier som pedagogerna använder sig av svarar på studiens frågeställning, om hur pedagogerna beskriver sina strategier i förskolan för att utmana heteronormativiteten.

Inom queerteorin har språket en central roll, det är genom språket som barnen skapar sin bild av verkligheten och utvecklar sin identitet (Ambjörnsson 2016, ss. 40–41). Genom att använda språket på ett medvetet sätt i leken utgår pedagogerna i vår studie från ett queerperspektiv. Exempelvis berättar två pedagoger i vår studie att de ställer öppna frågor till barnen i leken, hur kan en familj se ut? Kan det finnas två pappor med i familjen? Genom att ställa dessa frågor till barnen i den konkreta leken kan pedagogerna väcka tankar hos barnen som ifrågasätter vad som påstås vara normalt och indirekt ifrågasätter normaliseringsprocessen. Med stöd i Butler (Lundin 2012, ss. 61–62) kan vi förstå pedagogernas handlingar i vår studie som en omförhandling av heteronorma förställningar.

Vidare diskuterar Cloughessy och Waniganayake (2013, ss. 1269–1270) heteronormativiteten som samhället och skolväsendet präglas av, vilket framställer andra familjekonstellationer som osynliga det vill säga homosexuella, lesbiska och transfamiljer. De framhäver betydelsen av att synliggöra alla familjer i förskolan för att skapa en självsäkerhet och trygg framtidstro hos barnen. En pedagog i vår studie berättar om hur de arbetar normkritiskt i barngruppen. De använder sig av olika karaktärer och skapar en fiktiv historia kring karaktären för att synliggöra olika familjekonstellationer i barngruppen. Pedagogerna betonar att denna metod genererar goda och innehållsrika samtal med alla barn. *”Förskollärare ska ansvara för att varje barn får nya utmaningar som stimulerar lusten att erövra nya erfarenheter och kunskaper”* (Lpfö 18, 2018 s. 15). Fortsättningsvis poängterar Cloughessy och Waniganayake (2013, s.1270) att troligtvis kommer vissa av dessa barn att växa upp och identifiera sig som en hbtq person och även interagera med andra hbtq personer. Forskarna betonar vikten av ansvaret som pedagoger har i att belysa mångfald i ett större perspektiv. I vår studie menar två pedagoger att grunden för barnens framtida relationer skapas redan i förskolan och genom pedagogernas inkluderande arbetssätt skapar de en gemensam förståelse för människors olikheter och allas lika värde.

I vår studie beskriver flertalet pedagoger hur barnlitteratur är ett verktyg som skapar många möjligheter och hur de medvetet arbetar med normkritiska böcker. Genom samarbete med bibliotek och bokbuss kan de eftersträva att låna aktuella böcker som belyser olikheter som familjekonstellationer och andra viktiga livsfrågor. Pedagogerna i vår studie menar att de ser barnlitteraturen som en strategi för att inkludera mångfald och alla familjer i undervisningen. *“Arbetslaget ska inspirera och utmana barnen att bredda sina förmågor och intressen på ett sätt som går utöver könsstereotypa val”* (Lpfö 18, 2018 s. 15). Till följd av pedagogernas strategier att använda barnlitteratur för att visa på olika familjekonstellationer ges svar på studiens syfte, att synliggöra hur pedagogerna i förskolan beskriver att de arbetar med hbtq relaterade frågor i

barngruppen för att möta läroplanens krav på inkluderande arbetsmetoder. Till skillnad från vår studie framhäver Gustavson och Schmitt (2011, s. 30) i sitt resultat att lärarna saknar läroböcker inom ämnet normbrytande familjer vilket innebär att de själva behöver anpassa det befintliga arbetsmaterialet. Fortsättningsvis lyfter Cloughessy och Waniganayake (2013, ss. 1276–1277) hur deras sammanställning av tidigare forskning under tolv års tid visar på en stor förändring i intresset kring hbtq personer och familjer. Trots detta belyser forskarna att det normbrytande arbetsmaterial som finns är otillräckligt för att inkludera alla familjer i undervisningen, exempelvis i förskolan.

Utmaningar och konsekvenser med att heteronormativiteten präglar utbildningen

Frantz Bentley och Souto-Manning (2016, ss. 197–198) beskriver hur man behöver vara en kritisk läsare för att tillsammans med barnen kunna diskutera och problematisera. Vidare poängterar forskarna hur läsaren behöver vara beredd på de frågor som barnen har, och vara bekväm med att det inte finns några rätt eller fel. Efter högläsning av en bok som belyser äktenskap mellan samkönade personer framgår det hur barn inte ser på samkönade familjer som något konstigt (Frantz Bentley & Souto Manning 2016, ss. 197–198). En pedagog i vår studie lyfter hur ett regnbågsbarns i deras barngrupp berättar om hens familj öppet och hur hen bidrar till att ge pedagogerna mer kunskap kring regnbågsfamiljer. Ett flertal av pedagogerna i vår studie förklarar hur de ser en utmaning i att svara på barns frågor som ständigt uppkommer, de menar att de behöver svara passande för att ge barnen rätt bild av verkligheten. Här ges svar på studiens frågeställning, vilka utmaningar och möjligheter kan uppstå i utbildningen med att inkludera alla familjer och barn i samhället, ur ett hbtq perspektiv? Vidare beskriver pedagogerna i vår studie att det är ett kontinuerligt arbete att diskutera dessa frågor i arbetslaget, för att få mer kunskap och bli mer bekväm i att svara på barns frågor. I Kitner-Duffy, Vardell, Lower och Cassidys (2012, ss. 218–219) forskning beskriver deras respondenter vikten av att särskilja privatlivet med yrkesprofessionen. Forskarna framhäver hur respondenternas inställning och kunskap kring hbtq personer och familjer förändrats under studiens gång. Detta ligger i linje med vår studie där två pedagoger poängterar hur viktigt det är att förhålla sig professionell i arbetet och lägga sina personliga åsikter åt sidan. De lyfter ansvaret de har i förhållande till läroplanen och de riktlinjer de ska följa. De berättar hur deras arbete ska fokusera på barnen, deras behov och intresse.

I vår studie framhäver två pedagoger hur heteronormativiteten omedvetet styr våra handlingar. De lyfter att möjligheterna blir större, i att synliggöra olikheter om det material som förskolan har att tillgå utgår från ett normkritiskt perspektiv. Vidare har Cloughessy och Waniganayake (2013, ss. 1277–1278) dragit slutsatsen att flertalet av lärarna i deras forskning anser att frågor som rör hbtq saknar relevans i undervisningen. De lägger istället fokus på ämnen som berör genus, klass och etnicitet. Flera av pedagogerna i vår studie uppger en svårighet i att arbeta inkluderade med hbtq relaterade frågor eftersom de under studiens tillfälle inte hade några regnbågsbarn på förskolan. Vi valde därför att vidga perspektivet på mångfald och under intervjuerna frågade vi vilka etniciteter som fanns i barngruppen. Vår tanke var att tydliggöra att även hbtq ingår i begreppet mångfald. Pedagogerna berättade hur de arbetar med flerspråkighet och hur de försöker inkludera olika kulturer i utbildningen. Pedagogerna uppgav att de använde sig av ord och fraser på olika språk i hallen för att välkomna alla in på avdelningen, sånger och sagor på de olika språk som barnen talade i förskolan. Pedagogerna berättade hur de ibland såg en utmaning i arbetet med olika etniciteter men hur de arbetade aktivt med det. Två av pedagogerna i vår studie berättar hur deras förskolebarn i förskolan endast lever i heterosexuella familjer, de har inga barn med funktionshinder eller barn med annan etnicitet, vilket leder till att pedagogerna och barnen inte möter mångfald i utbildningen. Dessa pedagoger motsäger sig slutsatsen som Cloughessy och Waniganayake (2013) framhäver

och menar därför att det är särskilt viktigt att synliggöra och lyfta olikheter, för att förbereda barnen för framtiden. En tanke som uppkommer hos oss är varför de två pedagogers strategier i vår studie, skiljer sig åt från resterande pedagoger i vår studie kring arbetet med mångfald.

Lundin (2012, s. 62) beskriver hur heteronormen innebär ett maktsystem där de som faller utanför normens ram har en lägre maktposition än de som tillhör normen. Heteronormen bygger även på de förväntningar en individ har på sig i sin roll som kvinna respektive man samt relationen mellan hetero och homosexualitet. Detta ligger i linje med vår studie där en pedagog berättar hur de arbetar för att styrka barnens identiteter och känslor i arbetet med likheter och olikheter. Pedagogerna berättar att det är viktigt att föra diskussioner i barngruppen som belyser mångfald men som även belyser genus, exempelvis hur flickor är starka och att även pojkar får lov att vara ledsna. Genom att lyfta detta i barngruppen utmanas förväntningarna på de roller en flicka respektive pojke förväntas ha. Vidare menar Lundin (2012, ss. 60–61) att som yrkesverksam i förskolan är det viktigt att vara medveten om dessa aspekter för att kunna synliggöra människors olika identiteter och för arbetet för likabehandling och jämställdhet i utbildningen.

Nordén (2018, ss. 119–120) betonar att på grund av att lärare inte besitter kunskap om dess elevers familjekonstellationer samt är impregnerad av heterosexuella normer kan konsekvensen bli att regnbågsbarnen riskerar bli exkluderade. Som även visats i tidigare forskning belyser Nordén (2018, ss. 119–120) hur flertalet av respondenterna använt sig av inövade repliker när de ska samtala om sina familjer, för att undvika följdfrågor som kan upplevas obekväma. Nordén (2018, s. 150) beskriver även i sin forskning hur respondenternas upplevelser varierar kring hur deras skolgång varit, hur några av respondenterna har bekräftat hur de fått utstå våld, både psykiskt och fysiskt. Fortsättningsvis lyfter Nordén fram (2018, ss. 189–190) att det i utbildningen fattas kunskap om icke heterosexuella köns- och identitetspositioner. En okunskap och omedvetenhet kring att heteronormativiteten styr och präglar samhället. I likhet med vår studie anser ett flertal pedagoger att de saknar kunskap kring icke-normativa familjekonstellationer och en omedvetenhet om att heteronormativiteten styr samhället. Efter intervjuerna i vår studie framgår det att de har diskuterat ämnet i arbetslaget och flera pedagoger berättar i intervjuerna att de trots avsaknaden av kunskap, utmanar heteronormativiteten omedvetet i barngruppen genom exempelvis leken och språket. Pedagogerna beskriver hur de ser en utmaning i att inkludera hbtq i förskolan samtidigt som många av pedagogerna bekräftar hur mångfald ger möjligheter i utbildningen. Flertalet av pedagogerna i studien lyfter läroplanens krav på inkludering och hur de använder den i det dagliga arbetet i barngruppen och utbildningen. De berättar även att genom vår studie har de fått en nyfikenhet och nya tankar kring hur de vill arbeta vidare med regnbågsfamiljer och synliggöra mångfald i ett större perspektiv i barngruppen.

Metoddiskussion

Genom en kvalitativ undersökning med intervjuer som metod reflekterar vi över de metodval som gjorts under studiens gång samt om de kan ha påverkat studiens resultat. Dessa val diskuteras, problematiseras och styrks genom olika författare och forskare. Några öppna frågor ställs utifrån tankar som väckts hos oss under studiens gång.

När intervjuer bokades in med samtliga rektorer skickades ett missivbrev ut med en kort beskrivning om studiens innehåll. Det framgick att både barnskötare och förskollärare var av intresse för studiens syfte. När alla intervjuer var inbokade framgick det att alla deltagare var förskollärare förutom en pedagog. Hon var vid studiens tillfälle barnskötare men ingick i utbildningen för pedagogiskt yrkesverksamma. En nyfikenhet väcktes hos oss kring varför

rektorerna endast valde att boka in förskollärare. Genom den reviderade läroplanen (Lpfö 18, 2018 s. 5) framgår det tydligt att förskollärarna har ett ansvar att utbildningen ska ske utifrån specifika riktlinjer. Det framgår även hur arbetslaget har samma riktlinjer men det är förskollärarens ansvar att riktlinjerna följs. En tanke som uppkommer hos oss är hur resultatet skulle skilja sig om undersökningen behandlat förskollärare och barnskötare eller kanske enbart barnskötare. Till följd av att vi under studiens gång hade intresse av att undersöka både barnskötare och förskollärares kunskaper och strategier i arbetet med regnbågsfamiljer, benämner vi alla som deltagit i studien som pedagoger. Även med anledning av att det inte skulle bli utpekande då sex av de sju pedagoger som har deltagit i studien var förskollärare och en var barnskötare som under studiens gång utbildade sig till förskollärare.

I studiens start valde vi aktivt att ta kontakt med både kommunala förskolor och personalkooperativ, med anledning av att det fanns en nyfikenhet i att undersöka om pedagogernas strategier skiljde sig åt mellan de olika förskolorna. Resultatet skiljde sig delvis åt från pedagogerna som arbetade på en kommunal förskola mot pedagogerna som arbetade på ett personalkooperativ. Vi upplevde att pedagogerna på de två personalkooperativen tydligare framhävde hur viktigt det är att diskutera mångfald i barngruppen trots att de under studiens gång hade en barngrupp som var normativ. Vi upplevde att alla pedagoger i studien besvarade frågorna utifrån deras förutsättningar, om deras kunskap kring regnbågsfamiljer skiljer sig åt beroende på förskola framgår inte i studiens resultat.

När missivbrev skickades ut till samtliga rektorer framkom det dessvärre inte att de skulle bifoga informationen till alla deltagare. För att säkerställa om deltagarna fått ta del av informationen eller inte delades missivbrevet ut ytterligare en gång när intervjun skulle påbörjas. Detta ser vi som en styrka att informationen om studien skulle nå ut och att kontaktuppgifter fanns med om någon av deltagarna skulle vilja kontakta oss efter intervjun. Efter kritisk granskning av valet att endast dela ut sekretessblanketten på plats till varje deltagare, frågar vi oss om vi borde ha skickat ut den tidigare. Då deltagarna kan ha upplevt en social press i att läsa den under vår närvaro. Trots att det i tidigare information hade framgått att deltagandet var frivilligt och kunde avbrytas kan deltagarna då ha upplevt en press i att fortsätta, eftersom de endast fick ta del av sekretess blanketten på plats.

När intervjufrågorna formades fanns en medvetenhet kring hur frågorna skulle komma att uppfattas av respondenten. Det var väsentligt att intervjun skulle upplevas lätthanterlig och mer som ett samtal mellan tre individer, att respondenten inte skulle känna sig påhoppad av frågorna. Efter första intervjun upplevde vi att svaren var otillräckliga och ett beslut togs i att revidera frågorna. Den första intervjun kom att betraktas som en pilotintervju, men resultatet har varit en del i studien då respondents svar varit angelägna för studiens syfte. Några frågor förtydligades och vi förberedde fler följdfrågor oberoende av svar. Alvehus (2013, s. 84) beskriver att i en semistrukturerad intervju är det oundvikligt att påverka respondentens svar i och med de följdfrågor som uppkommer, för att fortsätta samtalet och för att vid vissa intervjuer få ett bredare svar på frågorna. Några av respondenterna i studien uttryckte en oro över att inte ge oss de svar vi sökte. Vi var då noggranna med att förklara att det inte fanns rätt eller fel i svaren utan vi var intresserade av deras kunskap och deras strategier. En reflektion hos oss är, varför pedagogerna uttryckte en oro kring vilka svar de gav på våra frågor. De är verksamma i förskolan sedan många år och de besitter en stor kunskap, vi är fortfarande förskollärarstudenter.

Exempelvis upplevde vi vid pilotintervjun att respondenten låste sig i att de vid tillfället inte hade några regnbågsbarn på förskolan, det blev då synligt att pedagogen upplevde en svårighet

i att inkludera ämnet i utbildningen. För att respondenterna vid resterande intervjuer skulle se helheten och inte bara fokusera på huruvida de har regnbågsbarn eller inte togs ett beslut i att öppna upp en följdfråga som belyser mångfald som helhet. En fråga var exempelvis om det fanns några barn med annan etnisk bakgrund eller annat modersmål i barngruppen. Detta för att bredda synen på inkludering i förskolans undervisning. En fråga som väcks hos oss är varför pedagogerna inte ser hbtq som mångfald eller varför det glöms bort i utbildningen. Det är möjligt att respondenterna har påverkats av dessa följdfrågorna och därmed även resultatet. Till följd av pilot intervjun ser vi den som en styrka i resultatet, då den gav oss kunskap i intervju som metod samt förhoppningsvis kunskap hos respondenterna i och med revideringen av frågorna. Jacobsson och Skansholm (2019) belyser vikten av att använda sig av pilotintervju då författarna får möjlighet att kritiskt granska intervjufrågorna samt sin egna roll som intervjuare. Jacobsson & Skansholm (2019, s. 88).

Genom uppdelning av ansvar under samtliga intervjuer kunde båda vara närvarande och fokusera på samtalet. Valet av inspelning under intervjuens gång ses som positivt för resultatet då vi kunde ha ögonkontakt med respondenten vilket kan bidra till en god interaktion. Efter transkribering skrevs allt material ut för att kunna se helheten. Vid kodning av intervjumaterialet identifierades nyckelord och de centrala synpunkterna för att besvara studiens syfte och frågeställningar. De nyckelorden som identifierades var litteratur, värdegrund, leken, förhållningssätt, utmaningar, möjligheter och inkludering. En oro i att missa viktiga synpunkter fanns, även om materialet granskades noggrant. Tidsperspektivet kan vid denna tidpunkt i studien vara en svaghet då vi upplevde en stress i att hinna bearbeta materialet.

För att utmana heteronormen är diskursanalys väsentlig för studiens syfte då den bygger på maktrelationer och hur de kan synliggöras. Börjesson (2003, ss. 22–23) beskriver hur diskursanalysen skapar sammanhang och förståelse i det som sagts men även det som inte sagts. Winther Jörgensen och Philips (2000, s. 69) framhäver hur diskursanalysen är väsentlig för att undersöka vilka mönster som synliggörs och vilka sociala konsekvenser det får för samhället. Fortsättningsvis diskuterar Winther Jörgensen och Philip (2000, ss. 28–29) den problematik som kan uppstå när forskaren använder sig av kritisk diskursanalys som metod. Om man som författare undersöker en kultur som man själv står nära är det väsentligt att man lägger sina egna värderingar åt sidan och förhåller sig främmande inför materialet. Under studiens process kan vi instämma med ovanstående referens, då vi fått påminna oss om hur våra egna värderingar och tankar inte är relevanta i studien. Eftersom valet av undersökningsområde bygger på ett intresse kan det både ses som en svaghet och en styrka i studien.

Didaktiska konsekvenser för yrkesprofessionen

Vid granskning av resultatet i förhållande till dess påverkan på förskolan och det praktiska arbetet framgick några aspekter som vi vill synliggöra. Avslutningsfrågan i studien belyste om det hade väckts en nyfikenhet, medvetenhet och/eller nya tankar och idéer kring hur pedagogerna kunde arbeta vidare med hbtq i förskolan. Svaren var bland annat att de under intervjuens gång fått en större förståelse för hur viktigt det är att arbeta med hbtq relaterade frågor. En konsekvens som framgick i intervjuerna var att respondenterna hade granskat sig själva och sitt förhållningssätt samt tänkt efter hur de själva påverkas av heteronormen dagligen. Genom studiens resultat kan urskiljas vad som behöver arbetas mer med i förskolan och vad respondenterna ansåg var viktigt, exempelvis att alltid lyfta olikheter som något positivt. Det är ett ständigt och pågående arbete menar respondenterna och de ser en utmaning att lyfta de delar som inte finns naturligt i den dagliga utbildningen som exempelvis etnicitet, funktionsnedsättning och sexuell läggning. En rekommendation är att vara en medveten pedagog, att väcka tankar hos barnen och i arbetslaget och hur vi tillsammans kan arbeta med

allas lika värde. Andra konsekvenser resultatet kan få för det praktiska arbetet är att studien kan väcka nya tankar hos de yrkesverksamma inom förskolan genom att ta del av resultatet. Exempelvis berättade en av respondenterna i studien att det hade varit intressant att ta del av hur andra förskolor arbetar med ämnet hbtq, hur de utmanar heteronormativiteten i sitt arbetssätt och hur de synliggör den i leken tillsammans med barnen. En slutsats som kan dras efter att studien avslutats är att respondenterna ser studiens syfte som relevant och ämnet som aktuellt. Pedagogerna lyfter vikten av att vara ett enat arbetslag och att tillsammans skapa strategier i arbetet kring normer och värden. En av pedagogerna framhäver hur det är i diskussionen med kollegorna som man utvecklas och genom ett gemensamt förhållningssätt kan det gynna barngruppen i deras utveckling. Då samhället är under ständig förändring kan den kunskap som presenteras i skolväsendet påverka framtidens normer och värderingar. Genom att studera ämnet väcks nya tankar hos oss kring hur viktigt det är att arbeta med mångfald och att synliggöra heteronormativiteten i förskolan. Genom att ständigt tänka nyanserat och utmana oss själva i vår yrkesroll kommer vi alltid fortsätta utvecklas.

Fortsatt forskning

Det hade varit intressant i vidare forskning att utföra en studie på hbtq-certifierade förskolor för att få en inblick i deras arbetssätt, förhållningssätt, tankar och idéer. För att sedan jämföra det resultat med denna studies resultat, att lyfta vilka skillnader det är på en "vanlig" förskola och en hbtq-certifierad förskola. Det hade även varit spännande att välja en annan infallsvinkel där föräldrar till regnbågsbarn intervjuas angående deras upplevelser av inkludering i förskolan samt vilka arbetssätt de sett att förskolorna använder sig av. Då vi efter att ha granskat tidigare forskning kan se att studier av detta slag endast utförts i skolan och inte i förskolan.

Referenser

Alvehus, Johan (2013). *Skriva uppsats med kvalitativ metod: en handbok*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Ambjörnsson, Fanny (2016). *Vad är queer?*. 2. utg. Stockholm: Natur & kultur

Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter. (2009). Stockholm: UNICEF Sverige Tillgänglig på Internet: <http://unicef-porthos-production.s3.amazonaws.com/barnkonventionen-i-sin-helhet.pdf>

Bryman, Alan (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Upplaga 3 Stockholm: Liber

Börjesson, Mats (2003). *Diskurser och konstruktioner: en sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur

Diskrimineringsombudsmannen – DO (2019) <https://www.do.se/lattlast/vad-ar-diskriminering/sju-diskrimineringsgrunder/> (2019-12-05)

God forskningssed [Elektronisk resurs]. Reviderad utgåva (2017). Stockholm: Vetenskapsrådet
Tillgänglig på Internet:
https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1555332112063/God-forskningssed_VR_2017.pdf

Gustavson, M., & Schmitt, I. (2011). *Skolan är ute?!: Barn och ungdomar med hbt- föräldrar och deras erfarenheter i skolan i Tyskland, Slovenien och Sverige. Delstudie Sverige*. Lund: Centrum för Genusvetenskap, Lunds Universitet. <http://lup.lub.lu.se/record/2372294>

Hegde, A.V., Averett, P., Parker White, C. & Deese, S. 2014, "Examining Preschool Teachers' Attitudes, Comfort, Action Orientation and Preparation to Work with Children Reared by Gay and Lesbian Parents", *Early Child Development and Care*, vol. 184, no. 7, ss. 963–976. <https://www-tandfonline-com.lib.costello.pub.hb.se/doi/full/10.1080/03004430.2013.845563?scroll=top&needAccess=true>

Jacobsson, Katharina & Skansholm, Ann (2019). *Handbok i uppsatsskrivande: för utbildningsvetenskap*. Upplaga 1 Lund: Studentlitteratur

Jällhage, L.(2016).Skör trygghet för hbtq-elever. *Lärarnas tidning*, 4 mars.
<https://lararnastidning.se/skor-trygghet-for-hbtq-elever>

Kathy Cloughessy & Manjula Waniganayake (2014) Early childhood educators working with children who have lesbian, gay, bisexual and transgender parents: what does the literature tell us?, *Early Child Development and Care*, 184:8, ss.1267-1280.
<https://doi.org/10.1080/03004430.2013.862529>

Kintner-Duffy, V., Vardell, R., Lower, J.K. & Cassidy, D.J. 2012, ""The Changers and the Changed": Preparing Early Childhood Teachers to Work with Lesbian, Gay, Bisexual, and

Transgender Families", *Journal of Early Childhood Teacher Education*, vol. 33, no. 3, ss. 208–223. <https://search-proquest.com.lib.costello.pub.hb.se/eric/docview/1140135214/57A936BF501C4F59PQ/4?accountid=9670>

Laná, K (2015). *Makt, kön och diskurser*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet. <http://hdl.handle.net/2077/38861>

Lundin, M (2012). Heteronormativitet – vad är det?. I Elmeroth, Elisabeth (red.). *Normkritiska perspektiv: i skolans likabehandlingsarbete*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur, ss. 59–72.

Läroplan för förskolan: Lpfö 18. (2018). [Stockholm]: Skolverket
Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=4001>

Löfdahl, A. (2015). God forskningssed – regelverk och etiska förhållningssätt. I Löfdahl, Annica, Hjalmarsson, Maria & Franzén, Karin (red.). *Förskollärarens metod och vetenskapsteori*. 1. uppl. Stockholm: Liber, ss. 32–43.

Malmquist, A. Hanner, H och Lundberg, T. (2017). Hbtq+ och psykologi i en historisk tillbakablick. I Lundberg, Tove, Malmquist, Anna & Wurm, Matilda (red.). *HBTQ+: psykologiska perspektiv och bemötande*. Första utgåvan [Stockholm]: Natur & kultur, ss.15–35.

Nationalencyklopedin (2019) HBTQ.
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/hbtq> (2019-12-09)

Nordén, P (2018). *Regnbågsungar: Familj, utbildning, fritid*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet. <http://hdl.handle.net/2077/56458>

Onsjö, M. (2017). Barn och unga. I Lundberg, Tove, Malmquist, Anna & Wurm, Matilda (red.). *HBTQ+: psykologiska perspektiv och bemötande*. Första utgåvan [Stockholm]: Natur & kultur, ss. 205–227.

Pastorek Gripson, M. (2016). Positioner i dans – om genus, handlingsutrymme och dansrörelser i grundskolans praktik. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet. <http://hdl.handle.net/2077/48412>

Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners och queeras rättigheter – RFSL (2019) 50 år sedan Stonewall och startskottet för den moderna Priderörelsen. <https://www.rfsl.se/aktuellt/50-ar-sedan-stonewall-och-startskottet-pa-den-moderna-priderorelsen/> (2019-12-05)

Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners och queeras rättigheter – RFSL (2017) Assisterad befruktning på klinik. <https://www.rfsl.se/foralder/att-bli-och-vara-foralder/assisterad-befruktning-pa-klinik-insemination-och-ivf/> (2019-12-05)

Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners och queeras rättigheter –RFSL (2019). Begreppsordlista. <https://www.rfsl.se/hbtq-fakta/begreppsordlista/> (2019-12-05)

Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter – RFSL (2015). Historia. <https://www.rfsl.se/om-oss/historia/> (2019-12-05)

Riksförbundet för sexuell upplysning- RFSU (2017) Att leva som regnbågsfamilj. <https://www.rfsu.se/sex-och-relationer/for-dig-som-undrar/relationer/regnbags---eller-stjarnfamiljer/att-leva-som-regnbagsfamilj/> (2019-12-12)

Salmson, Karin & Ivarsson, Johanna (2015). *Normkreativitet i förskolan: om normkritik och vägar till likabehandling*. 1. uppl. Linköping: Olik

Socialstyrelsen (2019). 40 år sedan homosexuella friskförklarades. <https://www.socialstyrelsen.se/aktuellt/homosexuella-friskforklarades-for-40-ar-sedan/> (2019-12-05)

Toward Inclusive Understandings of Marriage in an Early Childhood Classroom: Negotiating (Un)readiness, Community, and Vulnerability through a Critical Reading of "King and King" <https://search-proquest-com.lib.costello.pub.hb.se/eric/docview/1826539630/220A53141054D99PQ/4?accountid=9670>

Uppdrag att vara strategisk myndighet för hbtq-personers lika rättigheter och möjligheter [Elektronisk resurs]. (2019). Skolverket Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=4064>

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur

Bilaga 1

HÖGSKOLAN I BORÅS

Samtycke till insamling och behandling av uppgifter om dig

Som del av kursen 11FK75 – Examensarbete; Att utforska pedagogiskt arbete för förskollärare vid Campus Varberg via Högskolan i Borås utför vi en studie med syftet att synliggöra vilken kunskap som finns i förskoleverksamhet kring HBTQ- familjer och hur pedagogers kunskap påverkar mötet med barnen samt deras familjer.

Vi som utför studien skulle vilja att du lämnar vissa uppgifter om dig själv, närmare bestämt namn, utbildning samt hur länge du varit verksamma i ditt yrke.

Uppgifterna som lämnas kommer att sammanställas, utvärderas och ligga till grund för vårt kommande examensarbete.

Högskolan i Borås är personuppgiftsansvarig för behandlingen, som sker med stöd av artikel 6.1 (a) i dataskyddsförordningen (samtycke).

Uppgifterna kommer att användas av oss samt vara tillgängliga för lärarna på den aktuella kursen och centrala administratörer vid högskolan. Uppgifterna kan dock vara att betrakta som allmänna handlingar som kan komma att lämnas ut i det fall någon begär det i enlighet med offentlighetsprincipen.

Uppgifterna kommer att lagras inom EU/EES eller tredje land som EU-kommissionen beslutat har en skyddsnivå som är adekvat, dvs. tillräckligt hög enligt dataskyddsförordningen. Uppgifterna kommer att raderas när de inte längre är nödvändiga. Resultatet av studien kommer att sammanställas i avidentifierad form och presenteras så att inga uppgifter kan spåras till dig.

Du bestämmer själv om du vill delta i studien. Det är helt frivilligt att lämna samtycke, och du kan när som helst ta tillbaka ett lämnat samtycke. Dina uppgifter kommer då inte att användas mera. På grund av lagkrav kan högskolan dock vara förhindrade att omedelbart ta bort uppgifterna.

Jag samtycker till att uppgifter om mig samlas in och behandlas enligt ovan.

Underskrift

Namnförtydligande

Ort och datum

Fylls i av ansvarig lärare eller handledare

Studentens namn

Kurs och kurstillfälle

Kursansvarig (namn, avdelning)

Bilaga 2

Intervjufrågor till pilot intervjun.

Introduktionsfrågor: Vänligen uppge namn, ålder, yrkeskategori samt yrkesverksamma år.

1. Hur arbetar ni i arbetslaget för att synliggöra Olika barns familjekonstellationer?
2. Har du erfarenhet av att ha arbetat med barn vars familjer inte lever i den traditionella kärnfamiljen?
(när var detta? Vill du berätta mer?)
3. Vilka möjligheter och eller utmaningar följer av att uppmärksamma andra familjer än den traditionella kärnfamiljen i barngruppen?
4. Anser du att ni i arbetslaget har strategier för att skapa en inkluderande miljö för alla barn oavsett familjebakgrund?
  - Om svaret blir ja – Vilka strategier och hur har ni kommit fram till dessa?
  - Om svar nej – varför och vad kan detta bero på?
5. Hur kommer heteronormativitet till uttryck i er verksamhet och arbetssätt?
6. Har ni anpassat det material ni använder er av på förskolan (ex. lekmaterial, böcker, spel) för att alla barn ska kunna känna igen sin familj?
  - om svar ja - på vilket sätt har ni gjort det och vilket material?
  - om svar nej - varför har ni inte gjort det? är det ett medvetet eller omedvetet val?
7. Beskriv hur ni gör för att alla familjer ska känna sig integrerade i verksamheten?

Är det någon du önskar att tillägga som vi har missat att fråga eller som uppkommit under intervjuens gång

Avslutningsfråga: Efter denna intervju anser du att den har givit dig en nyfikenhet, medvetenhet och tankar/idéer kring hur du vill att ni ska arbeta vidare med att synliggöra HBTQ i förskolan.

Bilaga 3

Reviderade intervjufrågor till resterande intervjuer

Introduktionsfrågor: ålder, yrkesbefattning och yrkesverksamma år.

1. Hur arbetar ni i arbetslaget för att synliggöra olika barns familjekonstellationer?
(Om exempel behöver ges, genom böcker, diskussioner i barngruppen)
  2. Har du erfarenhet av att ha arbetat med barn vars familjer inte lever i den traditionella kärnfamiljen?
(När var detta, vill du berätta mer)
  3. Vilka möjligheter och eller utmaningar följer av att uppmärksamma andra familjer än den traditionella kärnfamiljen i barngruppen, och i samhället?
  4. Anser du att ni i arbetslaget har strategier för att skapa en inkluderande miljö för alla barn oavsett familjebakgrund?
(Om svar ja - vilka strategier, hur har ni kommit fram till dessa?)
(Om svar nej, Varför och vad tror du det kan bero på?)
  5. Hur utmanar ni heteronormativiteten i er verksamhet och arbetssätt?
  6. Har ni anpassat det material ni använder er av på förskolan, för att alla barn ska kunna känna igen sig i sin familj?
(om svar ja - på vilket sätt har ni förändrat det och vilket material?)
(om svar nej – Hur kommer det sig tror du? Är det ett medvetet val eller omedvetet?)
  7. Beskriv hur ni gör för att alla familjer ska känna sig integrerade i verksamheten för att möta läroplanens krav på inkluderande arbetsmetoder?
- Är det något som du önskar tillägga, något som du funderat på under intervjuens gång eller som du upplever att vi glömt att fråga?
- Avslutningsfråga – Efter denna intervju anser du att den har givit dig en nyfikenhet, medvetenhet och eller tankar/idéer kring hur du vill att ni ska arbeta vidare med att synliggöra hbtq och regnbågsfamiljer i förskolan?

Bilaga 4

Missivbrev

Hej!

Vi är två studenter från förskollärarytbildningen Campus Varberg via Högskolan i Borås som går sista terminen i utbildningen. Vi har precis startat upp vårt examensarbete, Att utforska pedagogiskt arbete för förskollärare. Syftet med arbetet är att synliggöra vilka arbetsstrategier som finns i förskoleverksamhet kring HBTQ- familjer och hur dessa påverkar mötet med barnen samt deras familjer.

Vi har fördjupat oss i forskning och litteratur kring det aktuella ämnet, men har också för avsikt att ta hjälp av er verksamma förskollärare genom intervjuer. Därmed vill vi intervjua dig, som har kunskap, utbildning och erfarenheter som är värdefulla för oss och vårt arbete. Intervjun kommer att bestå av cirka 8 frågor och vår förhoppning är att en givande diskussion kommer att uppstå. Intervjun tar cirka 45 minuter och vi hoppas att du på något sätt har möjlighet att delta.

Vid intervjun kommer vi att ta hänsyn till Vetenskapsrådet forskningsetiska principer. Detta innebär att deltagandet är frivilligt och om du så skulle vilja så kan du när som avbryta intervjun och därmed ditt deltagande. Ditt deltagande kommer att behandlas konfidentiellt och resultatet kommer enbart att användas i forskningsändamål.

Om ni har några frågor eller funderingar är ni välkomna att kontakta oss eller vår handledare för mer information.

Hoppas vi ses!

Med Vänliga Hälsningar Hanna Davidsson och Karin Bengtsson

HÖGSKOLAN I BORÅS

Besöksadress: Allégatan 1 · Postadress: 501 90 Borås · Tfn: 033-435 40 00 · E-post: registrator@hb.se · Webb: www.hb.se